

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет

Катедра історії

**ЖІНОЧЕ ДОЗВІЛЛЯ У МІСТАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИ НАПРИКІНЦІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

Студентки IV курсу

групи ГІС 18/Б

Запісоцької Христини Ігорівни

Науковий керівник:

кандидат історичних наук

Середа Остап Володимирович

Львів 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. МІСЦЕ ЖІНКИ У РОДИННОМУ КОЛІ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ДИСКУРСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	8
1.1. Жіноча роль в сім'ї та варіанти її реалізації.....	8
1.2. Жіноче питання у громадському дискурсі серед галицького суспільства.....	17
РОЗДІЛ II. ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ДОЗВІЛЛЯ ЖІНОК У МІСТАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.....	27
2.1. Суспільна діяльність галичанок.....	27
2.2. Участь жінок у спортивно-виховних організаціях.....	36
РОЗДІЛ III. РОЗВАЖАЛЬНЕ ДОЗВІЛЛЯ ГАЛИЧАНОК.....	40
3.1. Урізноманітнення жіночого дозвілля на зламі ХІХ – початку ХХ століття.....	40
3.2. Дозвілля як частина споживацької революції.....	48
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	56
ДОДАТКИ.....	2

ВСТУП

Жіноча історія включає багато соціальних, культурних та політичних аспектів. Жіноче дозвілля - одне з них. Термін «Дозвілля» у 19-20 століття можна трактувати по-різному, як активне та пасивне. Загалом, можна виділити три основні визначення «дозвілля»: 1. як вільний від обов'язків час 2. як частина процесу «споживання» 3. як комплекс різних видів активностей індивідуума.¹ Саме ці три визначення жіночого дозвілля, я намагатимусь дослідити у своїй роботі.

Дозвілля характеризує зміну становища жінки на зламі 19-20 століття. Галичанка живучи у нерівноправному суспільстві здійснювала власний вибір, як провести вільний час. Її вибір на користь певного різновиду дозвілля дає змогу побачити динаміку емансипаційних процесів у Східній Галичині, прослідувати суспільні уявлення того часу та організацію міського простору. Вибір жінкою виду дозвілля спонукає врахувати такі чинники як сімейний статус, фінансова забезпеченість, освіченість та характер жінки.

Жіноче дозвілля могла мати різний характер: освітній, розважальний, суспільний та сімейний. Ці категорії часто перепліталися між собою. Однак, наявність таких типів дозвілля у житті галичанки, свідчить про певний історичний досвід, який вартує враховувати та досліджувати.

Актуальність теми. Відомо, що на зламі 19-20 століття на Східній Галичині активно поширюються емансипаційні ідеї. Реакція громадськості на них, була досить різною. Емансипаційні процеси серед жінок Галичини, як правило, досліджувалися без врахування сфери дозвілля, зокрема громадського дозвілля. Типи проведення вільного часу дають змогу побачити справжні пріоритети та інтереси жінок у цей час. Місце та люди з якими проводили жінки дозвілля, несуть додаткову інформацію про жіночий досвід та залученість у громадські,

---

¹ Fisher, Kimberly & Gershuny, Jonathan. (2001). Leisure in the UK Across the 20th Century. Institute for Social and Economic Research, ISER working papers.

культурні та політичні процеси. Це дає змогу побачити реалізацію емансипаційних процесів на практиці.

Мета дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати динаміку жіночої емансипації через різновиди жіночого дозвілля у ХІХ-ХХст.

Під час написання курсової роботи було поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати становище жінок у 19-20 столітті.
2. Дослідити місце жінки у родинному колі.
3. З'ясувати роль жінок в громадських дискусіях.
4. Розглянути залученість жінки у громадському житті.
5. Прослідкувати розвиток жіночого руху на території Східної Галичини.
6. Висвітлити участь жінок у спортивно-виховних організаціях.
7. Встановити різновиди та можливості жіночого дозвілля на території Східної Галичини.
8. Проаналізувати оголошення часопису «Діло» за 1911-1912рр. та спогади тогочасних сучасників.

Об'єктом мого дослідження є процес емансипації українських жінок у Східній Галичині в кінці 19 - на початку 20 століття.

Жіноче дозвілля на території Східної Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття є **предметом** мого дослідження.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію Східної Галичини на території якої розвивався жіночий рух галичанок та яка входила до складу Австро-Угорської імперії.

Хронологічні рамки - кінець ХІХ – початок ХХ століття. Нижня дата розпочинається подією 1870 р. в Австро-Угорщині, коли вперше було прийнято

петицію про права жінок. Верхня дата закінчується початком Першої світової війни. Процеси жіночої емансипації розвивалися впродовж кінця 19 століття, а після 1900 року відбулися ще більш помітні зміни у залученні жінок до сфери міського дозвілля.

Теоретичні підходи та методи. Під час дослідження використовувалися підходи та методи інтелектуальної історії та соціальної історії, зокрема історико-порівняльний метод, елементи дискурс-аналізу та біографічний метод. Було окреслено типологію участі жінок у громадському житті, висвітлено права та становище жінки у суспільстві. Жіноче дозвілля розглядалося на основі суспільних подій міського простору Східної Галичини.

Джерелом дослідження є оголошення та статті у часописі «Діло» за 1911-1912 рр. та тижневика «Неділя» за 1912 р. Було зроблено аналіз статей за 1911-1912 рр. Частота та зміст написання оголошень, поява текстів на певну тематику, дали інформацію щодо наявності та популярності того чи іншого виду дозвілля.

Листи М. Драгоманова до львівських студентів відобразили опінію того часу та відмінності у поглядах представників галицького та наддніпрянського суспільства.

Робота також досліджувалася на основі листування М. Грушевської з рідними, спогадів Осипи Бобикевич та Уляни Кравченко. Спогади Осипи Бобикевич стали цінним джерелом її способу проведення часу на зламі 19-20 століття. Її діяльність поєднувала у собі розважальний, освітній та громадський тип дозвілля. Думки Уляни Кравченко у її записках дали змогу оприятити дозвілля неodrуженої молоді дівчини, яка самостійно себе утримує і яка поєднує свій вільний час з викладацькою діяльністю. Перелік улюблених авторів, походи на бал та прогулянки окраїнами дали змогу проаналізувати детальніше види дозвілля та інтереси галичанки наприкінці 19 століття. Листування Марії Грушевської дало змогу побачити місце та статус одруженої жінки в суспільстві, а також її дозвілля, яке поєднує сімейні та хатні обов'язки.

Запрошення на бал та вечорниці з особистого архіву висвітлили інформацію щодо учасників забави, вимоги до одягу, мотиви проведення та головних організаторів дійства.

Світлини з міського медіаархіву Центру міської історії дали змогу проаналізувати жіноче дозвілля більш ширше та наочно. Такі деталі на світлинах як місцезнаходження, вбрання, супровід, задній фон дали змогу зробити висновки та додаткові спостереження щодо жіночого дозвілля.

Історіографія даної теми дипломної роботи складається з праць: Марти Богачевської-Хомяк «Білим по білому», у якій викладено інформацію щодо становища жінок в Австрійській імперії, освіти та громадської активності. Статті Іванни Черчович дають змогу детальніше зрозуміти суспільне місце жінок різного соціального рангу, виклики з якими вони стикалися та можливості реалізації, які вони мали. Праці Мар'яни Байдак, оприявнюють категорію жінок, які проводили свій вільний час у спортивно-виховних організаціях, а також їхню мотивацію напереродні Першої світової війни обрати військовий шлях. Додаткова інформація щодо поглядів та відношення чоловіків до жінок була взята з праці Ірени Книш. Підбірка лекцій на жіночу тематику Владислави Москалець та Іванни Черчович в рамках дискусій «Гендерні виміри просторів модерності» надали кращого розуміння щодо соціальних процесів та становища галицької жінки. Владислава Москалець оприявнила інформацію про міський простір Львова на зламі 19-20 століття та споживацьку революцію того часу. У той час, як Іванна Черчович висвітлила становище жінок та можливості реалізації у містах.

Структура роботи. Курсова робота складається з трьох розділів та шістьох підрозділів. У першому розділі висвітлюється побудова стосунків та відношення до жінки у сімейному та громадському колі. Зокрема, у першому підрозділі першого розділу розглядається становище жінки на зламі 19-20 століття. У другому підрозділі першого розділу оприявнюються суспільні уявлення та громадська свідомість щодо жіночого питання. У другому розділі

жіноче дозвілля розглядається через призму суспільної діяльності, оприявнюється розвиток жіночого руху, питання становища жінки, її освіти та виховання у Галичині. У першому підрозділі другого розділу висвітлюється типологія жіночого руху різновиди жіночої громадської активності та інтенції жінок щодо суспільно-активного дозвілля. У другому підрозділі цього розділу відображається залученість жінок у суспільно-виховні організації та військові формування. Розважальне дозвілля та чинники що впливали на його формування висвітлюються у третьому розділі. Зокрема, у першому підрозділі третього розділу розглядається урізноманітнення жіночого дозвілля, у другому підрозділі третього розділу дозвілля висвітлюється через призму споживацької революції. На основі джерел та спогадів трьох галичанок наводяться різновиди жіночого дозвілля на території Східної Галичини.

РОЗДІЛ I. МІСЦЕ ЖІНКИ У РОДИННОМУ КОЛІ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ДИСКУРСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Жінка до кінця 19 століття зазвичай наслідувала традиційне уявлення, яке передбачало проведення часу у колі сім'ї та плекання сімейного добробуту. На зламі 19-20 століття у галицькому суспільстві відбуваються зміни у відношенні та ставленні до жінки. Місце жінки у родинному колі та громадському житті переоцінюється. Галичанка переймає нову та непритаманну їй раніше роль у суспільстві. Вона стає співучасницею громадського дискурсу, що у свою чергу впливає на спосіб проведення її дозвілля. У цьому розділі намагатимусь прослідкувати за яких умов жіноча роль набуває нових форм і як це впливає на проведення вільного часу.

1.1. Жіноча роль в сім'ї та варіанти її реалізації

За уявленням галицького суспільства жінка найкраще могла реалізуватися у колі сім'ї. Вона відповідала за виховання дітей, за хатні та сімейні обов'язки. Її вільний час та місце перепліталось у домашньому просторі. Галичанка виходивши заміж повинна була розуміти соціальну відповідальність. Вона ставала берегинею домашнього вогнища та її носієм. Під час вінчання, кожна галицька пара давала один одному обітницю. За релігійними канонами, жінка бути покірною та вірною своєму чоловіку, а чоловік бути люблячим та вірним дружині². Завданням чоловіка у сім'ї було піклуватися за матеріальне становище, бути захисником та головою родини. Водночас, головна місія жінки було сприяти єднанню у сім'ї, налагоджувати конфлікти та гідно виховувати дітей.

Окрім материнського покликання, жінки мали низку інших важливих обов'язків, які вони отримували щойно одружившись: закупка продуктів, прибирання, готування та інше. Недаремно побутувало таке твердження, що чоловік відповідає за світське життя, а жінка за родинне. «Если женщина, яко жена, занедбає обов'язки газдині, то упадає гражданське существование

---

² Кісь О. «Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.)» - Львів, Інститут народознавства НАН України, 2012. – 168с.

родини», – писав І.Франко, наголошуючи на важливості виконанні усіх хатніх обов'язків³.

Історики написали багато досліджень про появу «буржуазних» норм респектабельності в Європі 19 століття і про те, як одночасно із формуванням міського середнього класу відбулося витіснення “буржуазних” жінок у сферу приватного життя, зокрема посилювався суспільний контроль за їх моральністю⁴. Праця (здебільшого фізична) поза домом призначалася для жінок із нижчих верств (робітничих, селянських). Західноєвропейська радикальна інтелігенція відкидала ці «буржуазні» («міщанські») норми, виступала за емансипацію жінки. В українському випадку це було трохи інакше, бо ще не було своєї міської «буржуазії», як і не було сформованої нації. Українська радикальна інтелігенція насамперед виступала проти пережитків традиційного суспільства, проти традиційних суспільних норм, характерних для польських шляхетських чи галицьких священицьких кіл, і за те, щоб жінки здобували освіту, не обмежувалися сімейною сферою, брали активну участь у суспільному житті, зокрема в народницькій діяльності. На їхню думку, одночасно з національною емансипацією мала відбутися і емансипація жінки.

Цитована думка І. Франка відображає його ранні погляди і водночас погляди, що домінували в тогочасному галицькому суспільстві. Згодом про ці питання Франко та інші представники радикальної інтелігенції висловлювалися інакше.

У сім'ї середнього та вищого соціального рангу часто наймали дівчат-служниць, які допомагали господині дому виконувати побутові справи, няньчити дітей або ж куховарити. Зазвичай, рішення про взяття на службу або ж звільнення служниці приймала жінка. З часом, служниця працюючи роками у

---

³ Франко І.Я. Жінчина-мати //Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. – К.: Наукова думка, 2008 р., т. 53, 560 – 565 ст.

⁴ Scott, Joan W., and Louise A. Tilly. “Women’s Work and the Family in Nineteenth-Century Europe.” *Comparative Studies in Society and History*, vol. 17, no. 1, 1975, pp. 36–64. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/178370> Accessed 8 Jun. 2022.

сім'ї ставала частиною їхнього сімейного кола та була свідком багатьох сімейних секретів та новин⁵.

Приводом, щоб зібратися разом усім членам сім'ї, а господині показати власну хазяйновитість та гостинність було святкування різних урочистостей. Починаючи від уродин, весіль, закінчуючи великими релігійними святами такі як Різдво, Великдень, Вознесіння та інші. Жінки дотримувалися низка традицій та обрядів святкування, які були притаманні на території Галичини. Значення релігійності для галицьких жінок підтверджує той факт, що більшість святкувань починалися з молитви та Служби Божої у церкві⁶. Під час святкувань найяскравіше виражалася місія та роль жінки у родинному колі - плекати звичаї та культуру у сім'ї з покоління в покоління. Як результат, вільний час одруженої жінки перетинався з сімейними та материнськими обов'язками. Таким чином, жіноче дозвілля було зведене насамперед до родинної сфери.

Варто зазначити, що жінки у кінці 19 століття зазвичай виходили заміж у проміжку 20-25 років, у той час як чоловіки одружувалися у 25-30 років. У великих галицьких містах верхня позначка віку одруження могла дещо варіюватися. Значний суспільний осуд отримували ті жінки, що за життя так і не вийшли заміж. Оскільки вони не змогли виконати суспільний обов'язок жінки - створити власну сім'ю та виховати дітей⁷.

Зазвичай, неодружені дівчата повинні були дотримуватися певних правил поведінки у суспільстві. Табуйованими були будь-які зустрічі з чоловіком, відкритий одяг та самотійні відвідини пасажів, театрів чи прогулянки вулицею. Жінку постійно мав хтось супроводжувати - подруга, наречений, служниця або хтось із рідних. Важливими також були моральні чесноти жінки, вихованість та постава⁸. Освіченість жінки не була важливою для майбутнього чоловіка, тому

---

⁵ Черчович І. Вдома але без дому: служниці в родинах української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX століть [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/cherchovych-domestic-service>

⁶ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 119ст.

⁷ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX ст.// Українські жінки у горнилі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. — 32-51 ст.

⁸ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). - Київ: Критика, 2006. - 314-317 ст.

що він шукав перш за все покірну дружину та турботливу матір майбутніх дітей. До того ж, батько дівчини радше прагнув вдало видати доньку заміж, ніж надати їй освіту⁹.

Місце знайомства жінки з майбутнім чоловіком могло бути різним. У газеті «Діло» кожного тижня висвітлювався своєрідний «дайджест» заходів для молоді у місті та на його околицях, тому освічені читачки були в курсі усіх подій та могли активно долучатися до різноманітних забав. У містах та провінціях часто організовувалися публічні святкування: бали, вечорниці, забави, на яких запрошувалися дівчата та хлопці зі всієї околиці. Такі ініціативи давали можливість молоді не лише долучитися до соціального життя, а й знайти собі пару. Про вечорниці в Стрию згадувала у своїх спогадах відома галицька діячка та тоді ще неодружена - Осипа Бобикевич: «Бували в Стрию вечерки, на тих я вже бувала. На тії Студинський приїжджав в козацьким строю. Ми танець коломиїкою розпочинали. Знали в Стрию всі що він для мене приїздив...»¹⁰. Під час таких забав, галичанки активно проводили своє дозвілля, ділилися новинами, знайомилися та веселилися.

За Австрійським кодексом права жінки у заміжжі були незначними. Будь-яке рішення, відвідини та діяльність узгоджувались з головою сім'ї. Одружений чоловік зобов'язувався пильнувати власну жінку, захищати її та забезпечувати матеріально. Жінкою повинен був хтось опікуватися починаючи від батька, закінчуючи чоловіком. Кінцеве рішення щодо одруження зазвичай приймав батько, який перш за все прагнув вигідно видати доньку заміж. До уваги бралось матеріальне становище чоловіка, його соціальний статус та приготовлений посаг для майбутньої жінки. Цілком прийнятними для галицького суспільства були шлюби з розрахунку. Саме тоді дівчина поставала як об'єкт, яким можна покрити

---

⁹ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламку ХІХ – ХХ ст.// Українські жінки у горнілі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. — 32-51 ст.

¹⁰ Архів Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України. Бобикевич О. Спомини. (копія рукопису).

заборгованість, підвищити соціальний статус сім'ї або ж вигідно укласти договір між родинами¹¹.

Значну роль у заміжжі відіграло прізвище чоловіка. Юридично жінка переймала чоловіче прізвище. Однак, такий акт свідчив про значно глибшу суть зв'язку між жінкою та чоловіком. Прізвище чоловіка, перш за все, асоціювалося з його статусом, родом та сім'єю. Саме тому, отримуючи чоловіче прізвище, жінка ставала співучасницею родинного кола і відповідала за його авторитет. Не можна не згадати про священничі сім'ї на Галичині. Жінка священника часто переобирала на себе обов'язки чоловіка у тому числі щодо парафії. У зону її відповідальності часто входило прибирання церкви, вишиття риз та рушників на потреби церкви. Жінка стояла на сторожі авторитету та поваги парафіян до священника та його сім'ї. Ба більше, часто саме у такий спосіб жінка священника здійснювала власну громадську діяльність: спілкувалася з парафіянами, слухала їхні потреби та допомагала, що згодом послужило основою для жіночих зібрань та поширенням жіночого руху¹².

Попри те, що на сторожі укладання шлюбу було релігійне вчення та вінчання. Існували фактори, що порушували чи розривали сімейні стосунки.

Одним з них були зради у подружжі. Оскільки частим явищем укладання шлюбу була матеріальна вигода, то подружнтя невірність була закономірним результатом. Траплялися випадки, коли чоловіки зраджували дружині зі служницями дому або ж користувалися послугами повій. Однак, дружини зазвичай прощали зраду чоловіка, через низку причин. Перш за все, жінки намагалися зберегти статус сім'ї. По друге, галицьке суспільство 19-початку 20 століття було досить консервативне та релігійне. Шлюбна обітниця та суспільні норми зобов'язували жінку покірності та смиренності у подружжі, а розрив шлюбу був би соціально неприйнятним¹³. До того ж, потенційне становище

---

¹¹ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX ст.// Українські жінки у горнілі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. — 32-51ст.

¹² Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018 ст. 117-118

¹³ Черчович І. Подружні зради в галицьких сім'ях кінця XIX – початку XX століття. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/cherchovych-galicia-adultery>

розлученої жінки могло перекреслити її авторитет та повагу у суспільстві. Тому, дуже часто жінки жертвували своєю гідністю, прагнучи зберегти родинний добробут та цілісність сім'ї.

Інший фактор, що впливав на стосунки - була смерть одного з пари. Часто це могла бути хвороба, вбивство або ж нещасний випадок. Якщо помирав чоловік, жінка поставала перед низкою викликів. До неї переходила відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї, виховання дітей, забезпечення їх освітою та одягом. Більшість жінок не мали належної освіти та стикалися з проблемою отримання роботи, фінансової грамотності. Однак суспільна підтримка та власні зв'язки часто змінювали стан речей. Особливо, якщо жінки мали зразкову поведінку та були соціально активними. На початку 20 століття, жінки могли знайти роботу та фінансову підтримку в кооперативах і жіночих організаціях. Окрім того, жінки могли отримати спадщину від чоловіка. Проте, часто, така сума не завжди покривала усі витрати, тому була необхідність шукати додатковий заробіток, щоб самостійно утримувати сім'ю.

Нерівноправні ідеї щодо жінки та чоловіка довгий час дотримувались й у правовому полі, де жіноча стать не могла стати на чийсь захист або ж бути довіреною особою при написанні заповіту¹⁴.

Для жінок Наддніпрянщини, такі суспільні звичаї та закони були неприйнятними. Вони, на відміну від галичанок, мали значно більше прав та перспектив власної реалізації. Наприклад, Леся Українка вважала, що шляхом вирішення жіночого питання є зміни, зокрема суспільні норми та правила на Галичині. Лише тоді жіноцтво зможе повноцінно здійснювати свою діяльність¹⁵.

Варто зазначити, що у другій половині 19 століття у галицькому суспільстві польські жінки набувають статусу передових та стають зразком для наслідування. Це було помітно в мовному питанні, літературі та в особистих якостях. Серед галичанок зароджується окремий образ жінки – “Ванди”. Це були

---

¹⁴ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX ст.// Українські жінки у горнілі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. 32-51 ст.

¹⁵ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 229-230ст.

дівчата, які поділяли деякі ідеї емансипації, прагнули розвиватися, здобувати освіту та будувати власну кар'єру. Галичанки прагнули наслідувати польських жінок¹⁶. Ба більше, чоловіки вважали полячок більш кмітливими та прогресивнішими за українок. Адже вони наслідували ідеї Заходу, вивчали мови, читали романи, феміністичні твори та намагалися проявлятися у громадських активностях. У той же час, галичанки як це було заведено у суспільстві, були більш стриманими, пасивними, манірними та релігійними¹⁷.

Серед українських жінок майже не було прихильниць традиційного фемінізму. Українські жінки радше дотримувалися “прагматичного фемінізму” – термін, який запровадила представниця жіночого руху – Наталя Кобринська. Жіноча діяльність, таким чином, була спрямована радше на народні квестії. Жінки присвячували себе служінню людям, долучалися до розвитку руської культури та літератури і ставали організаторками товариств¹⁸. На зламі 19-початку 20 століття, галицький фемінізм поширився у масовий жіночий рух. Це відобразилося у створення низки жіночих кооперативів та залучення жінок до політичної діяльності. Однак, у суспільстві все ще існувало низка питань, пов'язаних з жіночими правами.

Зокрема, досі активно піднімалося питання освіти та професії для жінок. Емансипантки протягом кінця 19 століття постійно захищали ідею власної незалежності і матеріальної самостійності від чоловіка, а також часто писали петиції до уряду про зміну стану речей¹⁹.

Щодо професійної діяльності, то у 19 столітті популярними професіями серед жінок у Європі була домашня служба, текстильне виробництво та пошиття одягу. До того ж, переважну більшість тих, хто працював, займали неодружені жінки. У той час, як одружені жінки часто починали працювати тоді, коли у сім'ї виникала фінансова скрута і зазвичай, поки наймолодша дитина влаштується на

---

¹⁶ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). - Київ: Критика, 2006. – 314-317 ст.

¹⁷ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу ХІХ – ХХ ст.// Українські жінки у горнілі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бижук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. 32-51 ст.

¹⁸ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 152-177 ст.

¹⁹ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому...167-168 ст.

роботу. Таким чином, жінка виконувала свої сімейні обов'язки та паралельно відповідала й за фінансову складову ²⁰.

Позитивну динаміку у розвитку професій для жінок можна прослідкувати вже у 90-х роках 19 століття та на початку 20 століття. Спричинена вона була внаслідок поширенню емансипаційних ідей та освітніх закладів для жінок ²¹. Попри те, що багато жінок не визнавали та не підтримували жіночої емансипації, у суспільстві відбувалися поступові зміни.

У великих містах ставало все більше можливостей для реалізації. Жінки частіше почали здобувати освіту та отримували робочі місця у сфері медицини, освіти, пошиття одягу, бухгалтерії та торгівлі. Наприклад, Ольга Бачинська стала першою жінкою на Галичині, яку прийняли працювати до державної установи - Стрийського банку. У 1897 році її зона професійної відповідальності була бухгалтерія, а згодом вона очолила відділ директорії ²².

У той же час, найбільш популярною професією серед жінок на початку 20 століття було вчителювання. Жінки навчали, як у державних установах, так й приватно. Це могли бути уроки музики, іноземних мов, математики, етикету та інш. Не менш поширеною професією серед жінок нижчого класу була діяльність служниці. Така професія вимагала відданої та хатньої роботи у домі господарів. Беручи жінку на роботу, велику увагу звертали на її вік, сімейний стан, авторитет та досвід ²³.

У суспільстві, питання жіночої освіти довгий час гостро не піднімалося. Лише у Відні 1970 р. жінки-емансипантки писали петицію за жіночі права. Таким чином у наступні роки (1972р.) в Австро-угорській імперії було прийнято закон про обов'язкові три класи. Дівчата отримували можливість навчитися базового читання та писання. Проте, такий закон на практиці був малоефективним,

---

²⁰ Scott, Joan W., and Louise A. Tilly. "Women's Work and the Family in Nineteenth-Century Europe." *Comparative Studies in Society and History*, vol. 17, no. 1, 1975, pp. 36–64. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/178370> Accessed 8 Jun. 2022.

²¹ Черчович І. Професійна реалізація жінок кінця XIX – початку XX століття: на прикладі українського суспільства Галичини // *Новітня доба*. - 2013. - Вип. 1. - 7-18 ст. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/novdob_2013_1_4

²² Черчович І. Професійна реалізація жінок кінця XIX – початку XX століття...

²³ Там само.

оскільки більшість не мали можливості продовжити навчання та закріпити набуті знання. У 80-х роках 19 століття галичанки стали першими, хто закликав владу надати жінкам доступ до середньої та вищої освіти. Рішення про таку можливість було прийнято лише наприкінці 19 століття (1895 р.)²⁴. Як результат, тоді постали відомі жіночі заклади: дівчачий Інститут у Перемишлі, гімназія СС Василянок та державні школи для дівчат. Окрім того, молоде покоління галичанок було залучене у низку громадських організацій: Академічний кружок, Кружок українських дівчат, Товариство українських студентів та інші громадські і спортивні організації²⁵.

З появою освітніх закладів, змінилися пріоритети щодо професійної діяльності. Якщо раніше молода неодружена дівчина із сільської місцевості ставила собі ціль переїхати в місто і знайти роботу, то у 20 столітті дівчата прагнули відправитися в місто, щоб навчатися.²⁶

Загалом, місце жінки у сімейному житті було передбачене заздалегідь. За традиційними уявленнями її реалізація передбачала, виховання дітей та виконання хатніх обов'язків. Однак, ближче до 20 століття все частіше з'являлися випадки, коли дівчата намагалися спершу самостійно реалізуватися через різного роду заняття: громадська активність, професійна, освітня. Були й також випадки коли матеріальна скрута змушувала одружену жінку паралельно до сімейних відповідальностей працювати. Сфера можливостей та реалізації жінки значно змінюється на початку 20 століття з поширення жіночого руху та доступу жінок до освіти.

---

²⁴ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 129-142ст.

²⁵ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939...143-151 ст.

²⁶ Scott, Joan W., and Louise A. Tilly. "Women's Work and the Family in Nineteenth-Century Europe." *Comparative Studies in Society and History*, vol. 17, no. 1, 1975, pp. 36–64. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/178370> Accessed 8 Jun. 2022.

1.2. Жіноче питання у громадському дискурсі серед галицького суспільства

У громадському дискурсі у середині 19 побутував сталий образ. Жінка зазвичай вважалася наївною та беззахисною особистістю, якою потрібно постійно опікуватися²⁷. Звідси й низка соціальних норм на кшталт заборони самотійно прогулюватись, навчатися та заробляти кошти. Пасивна жінка у суспільстві не викликала зайвих клопотів для чоловіка. Окрім того, побутувала думка “природи речей” за якою жінка та чоловік були наділеними абсолютно різними, нерівномірними характеристиками. У силу своєї надмірної “емоційності”, жінка не могла займати таку ж провідну роль у політичному, соціальному чи економічному житті, як чоловік²⁸.

Громадська думка та відношення до жінки з часом динамічно трансформується. Це було пов'язано з тим, що галицькі та наддніпрянські громадські діячі та діячки почали активніше взаємодіяти: листуватися, приїжджати, підтримувати один одного. Починаючи з 1860-тих рр. інтелектуали з обох сторін Дніпра, описували та обговорювали наріжні питання того часу: питання мови, літератури, громадських рухів²⁹. Окреме місце у дискусіях мала й жіноча тематика. Зокрема, промовиста розмова про жінок була у листуванні М. Драгоманова із львівськими студентами газети “Друг” у 1876р.

Цікавою для розгляду щодо жіночого питання є розмова М. Драгоманова зі студентами львівської газети “Друг” у 1876р. Там український публіцист Наддніпрянщини та співорганізатор Старої громади М. Драгоманов у своєму листі до студентів висвітлює роль жіночої емансипації на Галичині та її важливості серед жінок. Михайло Драгоманов один із перших відстоював жіноче питання. Зокрема, у Київському університеті першу лекцію він присвятив

---

²⁷ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX ст.// Українські жінки у горнілі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. 32-51 ст.

²⁸ Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX ст... 32-51 ст.

²⁹ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 218 ст.

жіночій тематиці про рівноправність жінок у Римській імперії. Саме його листи та дискусії чиневперше підняли у галицькому дискурсі жіноче питання та сприяли подальшим зацікавленням цієї тематики серед таких інтелектуалів як М. Павлик, І. Франко та Н. Кобринська. Саме вони стали основоположниками жіночого руху на Галичині ³⁰.

Варто зазначити, що М. Драгоманов був прихильником ідеї рівноправності жінок. Для нього не так важливими були юридичні аспекти, за які боролися представниці суфражистського руху, як сама реалізація рівноправності. Він був переконаний, що рівноправність жінок є незамінною складовою модерного та удосконаленого суспільства. Першим важливим кроком він вбачав у наданні жінкам доступу до освіти, так само як до політичної, громадської та економічної діяльності. Другою складовою була залученість жінок у роботу та діяльність. Він вірив, що коли жінка буде краще працювати за чоловіка, тоді зможе бути однаково сприйнята у суспільстві. Жінка має отримати певний авторитет в окремих сферах діяльності. Саме тому, він спонукав жінок брати активну участь у різного роду заняттях та якісно виконувати свою роботу ³¹.

У тогочасному суспільстві низка жінок наслідували загальноприйнятту модель, прихильниками якої були консерватори. Така модель передбачала реалізацію жінкою своєї діяльності навколо трьох К – Kinder, Kirche, Küche ³². Серед галичан побутувала відома думка, що “головним завданням жінки” було одруження, тому й коло зацікавлень більшості молодих галичанок відповідало прикладу зразкової майбутньої дружини: у належному зовнішньому вигляді, вмінні куховарити та підтримати розмову. Вони також активно проводили своє дозвілля: відвідували салони, пасажі, ходили на бали та вечорниці. Проте, такі дівчата не обговорювали політичні новини, не цікавилися літературою та не проявляли громадської активності ³³.

---

³⁰ Андрусак І. Ідея гендерої рівності у поглядах Михайла Драгоманова// Фундаментальні проблеми держави і права / Вісник ХНУВС. 2014. № 1 (64). 5-14ст

³¹ Андрусак І. Ідея гендерої рівності у поглядах Михайла Драгоманова// Фундаментальні проблеми держави і права / Вісник ХНУВС. 2014. № 1 (64). 5-14 ст.

³² Андрусак І. Ідея гендерої рівності у поглядах Михайла Драгоманова...5-14 ст.

³³ Там само

У листуванні з львівськими студентами М. Драгоманов намагається проаналізувати становище та інтереси жінок у галицькому суспільстві. Він надає галичанкам різної характеристики, називаючи їх “красавицы”, “салонны болтуны”, “кухарькы”. Такі імена він ймовірно давав тим жінкам, які були послідовницями суспільних правил того часу.

Для М. Драгоманова було незрозумілим, чому редакторська комісія газети “Друг”, орієнтується на смаки саме таких галичанок. Він вважав, що жінка як індивідуальність повинна мати власні цінності та принципи. Саме тоді чоловіки захочуть вести з жінками дискусії та співпрацювати. Драгоманов писав: *«...«красавицы», вь которых вь Галиччине, по немецкому образцу, видяць кухарокь, или по шляхотско-польскому-наложниць и салонныхь болтуной. «Красавицы», которыя не читали ничего, кроме молитвенника да польскихь «Розмаитосцей». И литературныя идеи и вкусы этой публики - становятся законодателями Вашихь литераторовь ! ...»*³⁴.

У листі-відповіді, студенти журналу «Друг» стали на захист галицьких жінок. Вони наголосили, що для справжнього розуміння недостатньо читати літературу та бувати в Галичині, тому на їхню думку висловлювання М. Драгоманова щодо жінок не є до кінця достовірними.

У подальшій дискусії учасники розмірковують також й про новий для Галичини образ жінок - емансипанок. Йшлося про жінок, які були готові дискутувати з чоловіками на політичні теми, відстоювати власні права та долучатися до громадських активностей. Галицькі емансипанки цікавилися іноземною літературою, західними ідеями, подорожували та імплементавали набутий досвід у практику. Такий образ був ідеалом жінки як для львівських студентів, так й для М. Драгоманова. *«А что «мой идеаль» емансипована прогресистка, спорящая съ мужинами во всехь «вопросахь», которые доступны*

---

³⁴ Українець (М. Драгоманов). Второе письмо в редакцию «Друга» // Друг (Львів). 1876. 1 (13) березня. Ч.5. С.79.

прогрессивному мущань, - это я не затрудняюсь сказать»,³⁵ – писав М. Драгоманов. Не виключено, що М. Драгоманов у цій дискусії спирався, також, на досвід жінок Наддніпрянщини, які могли вільно розпоряджатися власними заощадженнями та були значно самостійніші за галичанок. Наприклад, Олена Пчілка неодноразово піддавалась критиці з боку М. Драгоманова, її молодшого брата. Він критикував її за те, що вона залишає власних дітей вдома, поки сама займається власними справами.

У листі М. Драгоманова згадується також про новий для Галичини образ «стриженої нігілістки». Йшлося про жінок, які виступали за рівність прав між чоловіком та жінкою. Їхня зовнішність часто була виявом протесту, оскільки замість звичних платть, вони одягали штани, замість зачісок, носили коротку стрижку та замість гарних манер, відзначалися радикальністю.

Наддніпрянський громадський діяч зазначає, що українські жінки у своїй діяльності не відстають від іноземних інтелектуалок. На його думку, жіноча емансипація несе у суспільство прогресивні ідеї, які вже прийняті в Америці та у провідних європейських державах і які потрібно розвивати на Галичині. Він вважає, що емансипація більшості жінок, є лише питанням часу. Прийде час, коли усі жінки матимуть такі ж позиції у суспільстві, що й чоловіки. Для цього, мислить М. Драгоманов потрібно підтримувати жіночі почини та забезпечувати дівчат належною освітою. Саме тому так важливо редакції газети “Друг” поширювати якісну літературу та публіцистику, яка буде орієнтована на емансипацію та сприятиме розвитку усіх жителів Галичини як селян, так й міщан; як жінок так й чоловіків.

Більшість представників громадських рухів розуміли що українські жінки можуть слугувати новою силою для поширення та агітації патріотичних ідей. Варто зазначити, що провідною течією у галицькому суспільстві спочатку була москвофільська, яка поділялася дві ідеологічні галузки: «святоюрців» та «старорусинів». Після них активізувалися народовці, русофіли та радикали.

---

³⁵ Отповідь на «второе письмо» г. Українца // Друг. 1876. 15 (27) квітня. Ч.8. С. 128.

Жіночий рух не раз піддавався впливам радикалів на чолі з І. Франком та М. Павлик, які заохочували жінок слідувати соціалістичним ідеям та вести діяльність для народних справ.³⁶

Сміливих ідей та гострої критики додав у громадському дискурсі відомий публіцист та громадський діяч Галичини – Михайло Павличко. Зокрема, у своїх листах до Івана Франка, він пише, що вести розмову з галичанкою вкрай важко: *«З галицькою руською жінкою говорити — смерть»*³⁷. Він вважає, що розмова з ними є одноманітною, бо галичанки, на його думку, розуміються лише на погоді, святкуванні та одруженні. *«Про мисль – ніяк, бо безбожник, - а треба говорити про її волосся, що носить на голові, страх-багато і т. д.»*, – ділиться М. Павлик³⁸. Ці слова підтверджує той факт, що галичанки дотримувалися консервативних та релігійних поглядів на життя, що трансливалися у суспільстві і не завжди були готові до нових ідей. Для них простіше було говорити про те, чим вони цікавилися найбільше - зовнішній вигляд, забави, підготовка до весілля та інш. Галицькі жінки у цьому листуванні висвітлюються нецікавими та слідує загальноприйнятому поділу “природи речей” за яким “лише чоловіки” здатні раціонально та критично мислити. Автор листа порівнює галичанок з “восковими ляльками” з якими чоловікам дозволяється робити, що заманеться та які виконують будь-які бажання чоловіка. Галицького громадського діяча пригнічує, що дівчата не мають власної думки, не відстоюють власні інтереси, а лише підкоряються волі своїх чоловіків, забуваючи про власні бажання та самостійність: *«Жіночки чіпаються за хвости мужчин і потакують їм, не мавши ні свого імени, ні погляду, ні волі, ні роботи, нічого в світі, хіба товсте тіло – "Неподвижимія Стънь»*³⁹. У своєму листі до Франка 1877 року, Михайло Павлик намагається донести думку, що лише жінки відповідають за своє становище. Не можуть чоловіки, що поширюють емансипаційні ідеї, стати їхнім втіленням, бо все залежить від жіноцтва та їхньої активності.

---

³⁶ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 227-230ст.

³⁷ Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. — Вінніпег, 1956. — 74 ст.

³⁸ Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки...74-75 ст.

³⁹ Там само 74 ст.

Можна помітити, що громадський дискурс щодо жінки творився не лише у листуваннях, а й через літературу. Зокрема, мова йдеться про одіозне оповідання М. Павлика «Ребенщуківа Тетяна», видане у 1878 року. Автор вірив у свободну волю кожної жінки, тому у творі він репрезентує ідею «вільної любові» та право жінки на розлучення. Згодом за такі заяви, письменника засудили на 6 місяців ув'язнення, а його колеги, зокрема й М. Драгоманов, неодноразово висміювали його у своїх текстах⁴⁰. Така негативна соціальна реакція свідчила про неготовність галицького суспільства до модерних ідей. Галицький соціум не підтримував право жінки обирати собі іншого партнера або ж ідеї розриву шлюбу. Навіть якщо траплялася невірність з боку чоловіка чи агресія щодо дружини, за суспільними нормами, жінка повинна була терпіти будь-які виклики та залишатися покійною чоловіку. У цьому полягала одна із її сімейних місій. Цікавий випадок стався із дружиною етнологі Федора Вовка у 1876р., коли вона зазнала неабиякої критики з боку галицького суспільства за її вислови щодо рівноправності та розлучення у разі невдалого одруження. Низка представників галицької інтелігенції не підтримали таку позицію, бо вважали такі дії абсурдними. Водночас у Наддніпрянщині розрив шлюбних стосунків давно перетворився на звичну справу⁴¹.

Подібний досвід описувала Леся Українка, після зустрічі з галицькими представниками товариства «Січ». Письменниця була вражена тим, що студенти напрочуд відмовилися підтримувати позицію рівності та прогресивні ідеї «вільної любові», які також сповідував М. Павлик. Ба більше, Леся Українка досить негативно описувала поведінку галицьких чоловіків, котрі приїхали до Наддніпрянщини шукати наречених, бо вели себе занадто гордо щодо українок⁴².

У своїй автобіографії «У столярні — із моїх споминів», Іван Франко зображає портрет жінки, зовсім відмінний від сталої галицької громадської думки. Зокрема, у праці автор розповідає про своє життя у Дрогобичі та описує

---

⁴⁰ Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. — Вінніпег, 1956. — 76-77 ст.

⁴¹ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 220ст.

⁴² Богачевська-Хомяк М. Білим по білому... 230ст.

особливий досвід жінки у ремісничій родині. Франко пише, що життя у ремісничих сім'ях зазвичай було матріархальне або ж рівноправне. Жінки у сім'ях посідали передове місце; їхніх чоловіків впізнавали за прізвищем їхніх дружин, а не навпаки; жінки ставали досвідченими співрозмовницями та вміли підтримати будь-яку розмову. Такий опис не вписувався у тогочасні суспільні рамки, за якими дружина повинна була підкорятися своєму чоловіку. На думку письменника така зміна ролей у сім'ї є природнім процесом, позаяк професія ремісника вимагала від чоловіка весь день проводити за роботою. У той же час, жінка перебирала на себе чоловічі обов'язки: «Жінки, на яких плечі спадає і хатнє господарство, і заходи коло дітей, і праця в огороді, а часто й переговори з сторонами, що приходить за роботою, або продаж готового товару на торговиці, власне набирають тих прикмет, що роблять їх верховідцями в домі», – писав І. Франко⁴³.

Галицький письменник присвятив жіночій тематиці значний період своєї творчості у 1883р. у часописі «Зоря» вийшла перша стаття з його праці «Жіноча неволя в руських піснях народних»⁴⁴. Він провів дослідження становища жінок козацьких часів через зібрані народні пісні того часу. Саме він був тим, хто формував новий громадський дискурс щодо жінки та сприяв творенню новітнього образу українок.

І. Франко був палким прихильником та вболівальником жіночої діяльності. Саме він був у лаві перших серед тих, хто виступав за надання жінкам повноцінної освіти, можливості заробляти та ставати співучасницями громадського руху. Його праця була спрямована на розвиток та просвіту жінок у письменницькій діяльності. Зокрема, він активно працював та переписувався з Наталею Кобринською, яка стала зачинателькою жіночого руху на території Галичини, а також з Уляною Кравченко, Наталею Окуневською та інш. Його

---

⁴³ Кнись І. Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. — Вінніпег, 1956. — 79-80 ст.

⁴⁴ Кнись І. Іван Франко та рівноправність жінки... 89-90 ст.

внесок у розвиток дискурсу навколо жінок та їхньої діяльності був надзвичайно значним⁴⁵.

Водночас, наступні десятиліття були плідні на співпрацю з наддніпрянками. Все почалося з спільного проекту - видання альманаху. Головними прибічниками такої ідеї стала Н. Кобринська, О. Пчілка, І. Франко, М. Павлик та М. Драгоманов⁴⁶. Таке видання мало піднімати питання жіночих прав та свобод, а також стати полем для творчої реалізації жінок Галичини та Наддніпрянщини. Як результат, відбувався постійний обмін досвідами, ідеями та пропозиціями. Саме у таких дискусіях інтелектуалів творився та формувалася громадський дискурс щодо жінок. Ба більше, у суспільстві актуалізувався новий образ емансипованої жінки – патріотки.

Як результат, на зламі 19 – початку 20 століття жінки надихнувшись емансипаційними ідеями активізуються у громадській, культурній та політичній діяльності. У пресі стають все частішими згадки про жінок. Зокрема, появляються статті про жіночу рівноправність, освіту, роботу. Жінки залучаються до різного роду подій та забав⁴⁷. У літературі з'являються низка нових праць жіночого авторства. Жінки виходять на демонстрації, діляться своїми ідеями та починають творити свій громадський дискурс самостійно.

Підсумовуючи, місце жінки в родинному колі, було визначене заздалегідь. Жінка повинна була присвятити своє життя дітям та сім'ї. В іншому випадку, її вибір у бік роботи або статусу неодруженої, засуджувався у суспільстві та не визнавався. На жінку покладалася місія, що несла й національний мотив - виховати патріотичне та свідоме покоління. Окрім того, жінка ставала берегинею звичаїв та традицій родини, бо саме від неї залежало їхнє плекання та подальше існування. Жіноче місце в суспільстві, на перший погляд, може видатися збалансованим. Однак юридичні аспекти та соціальне відношення до жінки лише знецінювало її суспільну роль. Заведені порядки ставали каменем спотикання

---

⁴⁵ Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. — Вінніпег, 1956. — 96, 102-104, 116 ст.

⁴⁶ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 220-227ст.

⁴⁷ Діло (Львів). 1911.-1912 рр.

для багатьох жінок, які прагнули самореалізуватися та побудувати власну кар'єру.

У 70-80-х роках у галицькому дискурсі активно піднімається жіноче питання. Помітним є різниця у сприйнятті жінки між галицькими та наддніпрянськими інтелектуалами. У Наддніпрянській Україні, жіноцтво було на рівні з чоловіками та мало ширші права ніж на території Галичини. Адже вони мали доступ до освіти, могли самостійно розпоряджатися власним майном, долучатися до громадської діяльності та слідувати власним інтересам. Водночас, серед галицького суспільства такі права для жінки лише розглядалися, але не втілювалися. Один з головних чинників, що пригальмовував розгортання жіночої діяльності - це відсутність можливості освіти для жінок. До 1895 р. галичанки не мали права здобувати середню та вищу освіту, а від так, були позбавлені можливості повноцінно працювати. Окрім того, галицький соціум був досить консервативним та релігійним, тому будь-які зміни, потребували часу та повного схвалення з боку чоловіків. Це підтверджують дискусії та протиріччя, які розгорнулися у вище поданих дискусіях. Жіноче місце у цих дискусіях було непомітним, оскільки жінки зазвичай ставали лише об'єктами дискусії, але не її творцями. Парадоксально, проте галицькі жінки на початках не формували громадську думку щодо жіночого питання, що не скажеш про наддніпрянських жінок. Ця роль зазвичай належала чоловікам. Саме тому у суспільстві зазвичай схвалювалися норми, що належали патріархальному ладу. Проте, громадська думка під впливом співпраці з наддніпрянськими діячами, видозмінилася і згодом поширювала новий образ жінки – свідомої громадянки. Очевидним результатом змін стало заснування першої жіночої організації «Товариство Руських Жінок» у 1884р. та видання першого жіночого альманаху на території Галичини «Перший вінок» у 1887р.

Від того часу пішов незворотній процес розвитку жіночого руху, що на початку 20 століття проявився у ширшому виборі жіночих професій, доступі до освіти та більшому спектрі жіночого дозвілля. Зокрема, галичанки мали можливість вступати у жіночі організації, брати участь у демонстраціях та маніфестаціях,

ходити на жіночі зібрання, відвідувати публічні заходи, брати участь у спортивних змаганнях та вступати у лави військових. Для галицьких жінок з'являються нові можливості проведення власного дозвілля. Емансипаційні процеси спричиняють у суспільстві новий образ жінки, яка стає активно залучена у громадське життя.

РОЗДІЛ II. ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ДОЗВІЛЛЯ ЖІНОК У МІСТАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ

2.1. Суспільна діяльність галичанок

Варто почати з того, що до 1970-х рр. громадська діяльність галичанок проявлялася переважно у філантропічних та релігійних ініціативах. Часто це могла бути незначна допомога в організації урочистостей, прибиранні церкви, збору коштів на суспільні потреби і т.д. У таких заходах жінки проводили власне дозвілля, показували власну значимість та місце у суспільстві. Більшість жінок навіть не задумувалися про ширші можливості. Жінки часто через благодійність намагалися долучитися до суспільних процесів⁴⁸.

У наступні десятиліття ситуація починає змінюватися. Адже у 1970-х роках було видано першу петицію про права жінок у Відні, що свідчить про поширення в державі емансипаційних ідей. Жінки починають дещо переосмислювати власне значення та роль. Вони активніше цікавляться західними ідеями, читають книги європейських мислителів, знайомляться з модерними та позитивістськими ідеями. Однак, переважна більшість жінок не визнавали та не наслідували західного фемінізму. Марта Богачевська-Хомяк назвала їхню діяльність «прагматичним фемінізмом». Для галичанок більшу роль посідало громадянська відповідальність та служіння, ніж рівноправність.⁴⁹ Чоловіки-галичани у фемінізмі вбачали небезпеку сімейному житті. Адже вважали що жінки маючи рівні права бажатимуть мати освіту, а згодом роботу, що у свою чергу, порушить сімейний добробут та стане перешкодою у вихованні дітей. Ба більше, чоловіки побоювалися, що жінки можуть наслідувати російський приклад і стати нігілістками.

---

⁴⁸ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 118-119 с.

⁴⁹ Брода А. Попри все, вони феміністки .– Із чого починалася жіноча емансипація на Галичині. Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/popri-vse-voni-feministki-iz-chogo-pochinalasia-zhinocha-emansipatsiia-na-galichini/>

Варто зазначити, що у галицькому суспільстві у цей час найпоширенішими течіями були москвофіли, народовці та згодом радикали. Кожен з них по-різному ставився до ролі жінки в суспільстві. Однак, найбільше засуджували ідею рівноправності представники консерватизму та радикалізму⁵⁰.

Найперша жіноча організація в Галичині – «Товариство руських дам», була москвофільського спрямування. Воно було засноване у 1878р. Членкині цієї організації часто організовували вечори та зібрання у Ставропігійському інституті. Урочистості та бали організовані цим товариством рідко мали суто розважальний характер, а несли антипольські та політичні настрої. Це у свою чергу зближувало жінок-однотумців та перетворювало дозвілля у суспільно-активну діяльність. Однак, тоді товариство не набуло масового характеру серед жінок⁵¹.

У 1880-х роках жіноцтво на Галичині поділялося на три основних категорії: 1. послідовниці прогресивних ідей та суспільних зрушень; 2. жінки традиційного бачення, що бачили реалізацію жінки лише у родинному та релігійному колі; 3. прихильниці радикальних ідей, що прагнули служити людям, незалежно від їхнього походження⁵². Саме тоді, Н. Кобринська разом з іншими прогресивними жінками (Емілією Ничай, Уляною Кравченко, Анною та Катериною Кравченко) кілька разів скликають збори, на яких обговорюють потребу створення жіночої організації. Як результат, у 1884 році у Станіславові постає нова жіноча організація «Товариство руських жінок». У грудні на перші збори прибуло близько 100 жінок Галичини, які прагнули долучитися до громадської діяльності. Основним інструментом їхньої діяльності була література. Саме тому усі зусилля були спрямовані на забезпечення жінок правильними книгами, а також творенню та аналізу нової літератури. Жінки

---

⁵⁰Young Radicals and Independent Statehood: The Idea of a Ukrainian Nation-State, 1890-1895 Author(s): John-Paul Himka Source: Slavic Review, Vol. 41, No. 2 (Summer, 1982), pp. 219-235 Published by: Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2496340>

⁵¹Брода А. Попри все, вони феміністки .– Із чого починалася жіноча емансипація на Галичині. Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/popri-vse-voni-feministki-iz-chogo-pochinalasia-zhinocha-emansipatsiia-na-galichini/>

⁵² Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 163-164с.

вперше знайомляться з такими письменницями як Уляна Кравчук (Юлія Шнайдер), Ольга Кобилянська, Леся Українка, Марко Вовчок, які у своїх творах неодноразово піднімають жіноче питання⁵³.

Одним із перших важливих кроків «Товариства руських жінок» була публікація першого жіночого альманаху «Перший вінок» у 1887р., який згуртував жінок Галичини та Наддніпрянщини. Там були поміщені твори, вірші, та дослідження жіночого авторства: Ольги Кобилянської, Уляни Кравченко, Євгенії Ярошинської, Рахілі Корн. До його видання долучився Іван Франко, а також наддніпрянки – Ганна Барвінок та Олена Пчілка⁵⁴.

Традиція публікації жіночого альманаху продовжилася й у наступні роки. Зокрема, у кінці 19 та на початку 20 століття окрім жіночого альманаху, з'явилися часописи та газети («Наша доля», «Мета», «Наша мета», «Діло»), які мали окремі колонки та додатки присвячені жіночим питанням. Як результат, галичанки мали змогу ділитися власними ідеями, робити дописи у провідні видання, а також позиціонувати себе у галицькому суспільстві.

Окрім того, учасниці Товариства активно долучалися до організації віч, акцій за права, агітували відкривати школи та нові гуртки для дівчат. Дозвілля стало незамінною частиною життя жінки і перетворилося у можливість себе реалізувати. Це можна добре побачити на прикладі Н. Кобринської. Вона була надзвичайно освіченою жінкою. Свій вільний час вона зазвичай проводила за працями провідних європейських авторів (Дарвін, Геккель, Бокль)⁵⁵; подорожуючи; комунікуючи та беручи участь у різноманітних інтелектуальних зібраннях. Наталія Кобринська у своїй громадській діяльності була прихильницею двох основних проектів: створення дитячих садочків та польових кухонь. Вони мали би спростити життя жінок і дати змогу їм бути повністю залученими у громадську діяльність. Н. Кобилянська відкрито висловлювалася про нерівноправність в галицькому суспільстві і вважала, що величезну провину у

---

⁵³ Павлюх М. Жіночий рух в Галичині. Українські визначні жінки. Серія історична. № 2 (116), 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nz.lviv.ua/archiv/2014-2/15.pdf>

⁵⁴ Павлюх М. Жіночий рух в Галичині. Українські визначні жінки...

⁵⁵ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 178 с.

цьому несуть польські бюрократи. Саме тому вона прагнула змінити становище жінки у суспільстві.

Вона була переконана, що становище галичанок так чи інакше буде видозмінюватися, в першу чергу у зв'язку з індустріалізацією та урбанізацією. Це у свою чергу може негативно вплинути на жіноцтво, оскільки вимагатиме нерівнозначного часу жінки як для сім'ї, так і для роботи. Саме вона запропонувала жінкам поєднати фемінізм та соціалізм, щоб таким чином адаптувати жіноче дозвілля на служіння громадськості. Ба більше, вона тісно співпрацювала з І. Франком, який їй активно допомагав у розвитку галицького жіночого руху⁵⁶.

У 1890-х роках, жіночий рух набуває свого розквіту. Галичанки завзято та масово стають до громадської діяльності, організовують нові товариства та зібрання. Ці роки стають для галичанок плідними на жіночу співпрацю не лише з наддніпрянками, а й з представницями польської, єврейської та чеської національності. Зокрема, українки відкрито підтримують польок у їхніх намірах створити жіночу політичну партію. Ба більше, галичанки й самостійно намагаються бути задіяними у політику галицького суспільства. Зокрема, у 1891 році на підтримку окремих політичних сил, українки організовують спеціальний захід у Стрию⁵⁷.

Патріотичне виховання молодого покоління дівчат стає основоположним для жіночого руху у цей час. Як результат, два освітні заклади: дівочий інститут у Перемишлі та школа сестер Василянок стають основними центрами, де дівчатам прищеплюють ідеї суспільної відповідальності та прогресивності. Варто зазначити, що у 1890-х роках відбувається низка жіночих акцій та демонстрацій щодо таких тем, як вища освіта для жінок та рівноправність.

---

⁵⁶Книш І. Український жіночий рух // Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://old.library.kr.ua/elib/franko/irknish/irknysh4.html>

⁵⁷ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 183-184.с.

Школа сестер Василянок існувала до 1906 р., тоді на її місці було відкрито першу україномовну гімназію для дівчат.

До відкриття Дівчачого інституту у Перемишлі з 1881 – по 1895 рр. функціонувала «Бурса для дівчат русько-католицького обряду». У той час як 18 жовтня 1896 року Дівчачий інститут розпочав перший набір учениць. З часом відбулося кілька реформацій, зокрема Інститут відкрив додатковий освітній заклад - ліцей, який у 1916 році перетворився на гімназію. (див. *Додаток 5*) Вихованок цих закладів навчали бути активними та національно-свідомими.⁵⁸

У той же час, у низки галицьких містах (Коломиї, Стрию, Самборі, Городенці і т.д.) постають нові гуртки та організації, що поширюють жіночу літературу, створюють нові для жінок осередки, засновують школи та кооперативи.

У 1893 році галичанки надихнувшись появою жіночих клубів в Англії, вирішили створити власний «Клуб руських жінок». Туди входили жінки середнього та поважного віку, які були одружені та виховували дітей. Основним завданням клубу була діяльність покликана на служіння людям та позиціонування жінки у громадському русі. За час їхньої діяльності жінки долучилися до створення дитячих садків, польової кухні, мистецьких та народних ініціатив. Окрім того, жінки часто організовували різноманітні заходи, вечірки, зібрання⁵⁹.

Учасниці «Клубу руських жінок» створили перший жіночий кооператив «Труд», який дав змогу жінкам бути задіяними у пошитті та продажі одягу. Головою цього кооперативу стала Шухевич Герміна, яка долучилася до його розбудови. Жінки мали змогу бути задіяними у створенні та пошитті одягу. Кооператив «Труд» розгорнув активну діяльність даючи жінкам не лише нові

---

⁵⁸ Чеботарьов О. Опис під зображенням “Гурток Спартанка у Перемишлі” // Центр Міської історії (Львів). Медіаархів

⁵⁹ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 185с.

місця праці, а й створюючи спеціальні курси, відкриваючи школи та майстерні, де галичанки могли з користю проводити дозвілля.

Слідом за «Клубом руських жінок», у 1901 році відкрився «Кружок українських дівчат» який був організований молодим поколінням дівчат. Серед них доньки Герміни Шухевич – Дарія Шухевич та Наталка Будзиновська, довка Бориса Грінченка – Анастасія Грінченко та інш. Основне завдання «Кружок...» ставив у новаторському підході до громадської активності. Учасницями організації були прогресивні дівчата, які ще вчилися або недавно здобули середню освіту і були готові присвячувати свій вільний час на громадське служіння. На початку дівчат налічувалось близько 30 осіб, а згодом їхня кількість збільшилася майже до 100 учасниць. Особливістю «Кружка» була особиста бібліотека, якою дівчата активно користувалися читаючи праці різноманітних авторів. Дівчата вірили, що вони можуть змінити суспільство та своєю працею донести основні прагнення жіноцтва. «Кружок руських дівчат» регулярно організовував просвітицькі зустрічі, на яких запрошували поважних лекторів того часу (М. Грушевський, І. Франко, М. Ганкевич, О. Луцький). Дівчата часто влаштовували спільні заходи та забави з такими організаціями як “Академічна громада”, «Товариство Захоронка», «Основа». Варто зазначити, дівчачий «кружок» набув неабиякої популярності серед галичанок і мав гарний авторитет серед громадськості. Про його діяльність та учасниць писали на шпальтах польських та чеських виданнях⁶⁰. «Кружок» для дівчат став більшим ніж організація. Наприклад, Наталія Грінченко, учасниця «Кружка руських жінок» та подруга Дарії Шухевич, у своєму листі до батьків ділилася, що громадська діяльність переросла у щось значно більше ніж просто дозвілля: *«...Як ви не можете ввійти в мое становище! Чого вся молодіж може брати участь в громадському житті, тільки я не маю на це права?! Віддавати громадським справам тільки хвилини відпочинку – то є цілком неможливо для мене»*⁶¹.

---

⁶⁰ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 177, 187-189.с.

⁶¹ Клименко Н. До питання українського жіночого руху Галичини початку XX ст. в епістолярії Насті Грінченко (на матеріалі листів Насті Грінченко до батьків) // Science and Education a New Dimension // Humanities and Social Sciences, V(22), I.: 131, 2017

У 1905 році серед учасниць виникла ідея змінити назву «Кружка руських дівчат» на «Кружок українок». Зміну учасниці аргументували тим, що членкині «Кружка» вже давно не дівчата, а зрілі та свідомі українки.

«Кружок» відзначився в історії також публіцистичною діяльністю. У 1904 році організація опублікувала працю-екскурс про громадську діяльність жінок авторства К. Малецької «Жіночий рух». Окрім того, «Кружок» разом з партією соціалістів у 1908 році почав видавати журнал «Мета», який часто друкував жіночі твори та вірші⁶².

У 1909 році жінки для ефективної співпраці, вирішили об'єднатися і, таким чином, сполучили дві провідні галицькі організації «Клуб руських жінок» та «Кружок українок» в одну – «Жіноча громада»⁶³. Організація активно функціонувала до 1917 року. Згодом вона послужила фундаментом для заснування найчисельнішої організації для жінок – «Союзу українок». Учасниці громади продовжували засновувати школи, пансіони; писати у пресі, поширювати жіночу літературу та розвивати кооператив «Труд». Вони відкривали бібліотеки, організовували освітні та швейні курси. Низка членкинь громади були також залучені в діяльність «Руського педагогічного товариства» та «Просвіта»⁶⁴.

Проте питання рівних прав у той час досі не було вирішене. Саме тоді, українки разом з польками у 1910 році зорганізувалися, щоб знову підняти у державі питання паритетності. Однак, на думку політиків, це питання не було актуальним, бо жінки могли слугувати інструментом агітації та пропаганди партій.⁶⁵

Варто підмітити, що значну підтримку, жіночий рух отримав з боку греко-католицької церкви. Зокрема, значна допомога надходила від Галицького

---

⁶² Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 191, 195с.

⁶³ К. А. Кобченко . Жіноча громада // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL:https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18143 (дата перегляду: 30.05.2022)

⁶⁴ «Діло», Львів, Ч. Ст. 1911р.

⁶⁵ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому...196с.

митрополита Андрея Шептицького. Він заохочував жінок відстоювати власні права та підтримував їхні починання як у громадських ініціативах, так й у сфері бізнесу. За його сприянням відкривалися школи, інтернати, гімназії та шпиталі⁶⁶.

У Львові при церкві, у 1904 році відкрилася перша релігійна жіноча організація «Марійська дружина». У 1909 було утворене Товариство Пречистої Діви Марії для самбірських молодих дівчат. Мета релігійних жіночих товариств була подібна до світських. Учасниці вирішували соціальні питання: безробіття, неосвіченості, голоду та фінансової нестачі. Такі товариства сприяли розвитку громадської активності не лише серед міщанок, а й селянок, які також вбачали власний релігійний обов'язок та відповідальність перед суспільством. Таким чином, жінки все частіше організовувалися, проводили свій вільний час у жіночому колі та були в курсі усіх важливих питань, що стосувалося громадськості та жіноцтва⁶⁷.

Варто зазначити, що важливою складовою громадської активності галичанок посідали різного роду демонстрації, віча, акції. Саме вони були можливістю не лише ефективно провести вільний час, а також, висловити свою думку щодо певного стану речей та познайомитися зі своїми однодумцями. Самі жінки у часописі «Діло» про віче львівських русинок у 1911р. висловлювалися як про можливість про себе заявити та почати серію «спілкування» жінок з громадськістю: *«Прояв громадянського оживлення серед львівських русинок та почва для подальших публічних виступів»*⁶⁸.

Причини для демонстрацій жінок зазвичай були різними – часом це була реакція на політичні та суспільні події, іноді нагадування про рівні для жінок права, часом виступи були приурочені до певного свята. Гуртували та організовували віче зазвичай представниці жіночих організацій та товариств.

---

⁶⁶ Черченко Ю.А.Шептицький Андрей // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Sheptytskyj_A

⁶⁷ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 198с.

⁶⁸ «Діло», Львів, Ч. Ст. 1911р.

Після віч часом могли відбуватися зібрання, лекції та обрання президії, голови організації.

Перші публічні виступи жінок на Галичині відбувалися вже у 1880-х роках. Зокрема, у 1884 році саме під час політичного мітингу Н. Кобринська покликала жінок та заявила про створення першої самостійної жіночої організації «Товариство Руських Жінок»⁶⁹. Масовість та частоту демонстрацій можна побачити вже у 1890-х роках, коли жіночий рух пожвавився. Саме завдяки таким вічам, жінкам вдалося отримати дозвіл на навчання у середніх школах, ліцеях, а згодом й в університетах. Традиція протестів продовжувалася й на початку 20 століття.

Наприклад, якщо розглянути 1911 рік, то можна прослідкувати, що за даними оголошень у часописі «Діла» жінки за рік провели три масових виступи⁷⁰. Зокрема, віче руських жінок щодо рівноправності зібрала провідна галицька активістка - Дарія Старосольська, яка була головою «Кружка українок». Після віче жінки залишилися для голосування за представників виборчого органу подальших зібрань. Галина Охрименко зробила невеликий екскурс у зародження жіночого руху, згадавши Н. Кобилянську та перші жіночі організації. Пані Охрименко наголошувала на тому, щоб жінки були радикальнішими, брали приклад з польок та вимагаючи рівні політичні права, не забували про обов'язки культурної та просвітницької діяльності⁷¹.

Також було організовано інше віче українських жінок. Ініціатором якого була представниця «Клубу русинок» та «Жіночої громади» – Марія Білецька. Головною метою жіночого виступу було питання рівноправності. Його учасницями стали галицькі служниці та робітниці⁷².

---

⁶⁹ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 160 с.

⁷⁰ «Діло», Львів, Ч. Ст. 1911р.

⁷¹ «Діло», Львів, Ч. Ст. 1911р.

⁷² Там само.

19 березня 1911р. у Всесвітій День жінок робітнича партія організувала віча за права жінок по всій австрійській державі, у тому числі й на території Галичини⁷³.

2.2 Участь жінок у спортивно-виховних організаціях

Особливістю галицького громадського дозвілля жінок була залученість дівчат у спортивні гуртки та змагання. Адже саме на Галичині існували спортивні організації, які прищеплювали патріотизм та виховували загартоване та сильне покоління. Ба більше, дівчата на рівні з хлопцями могли брати участь у змаганнях та конкурувати. Найпопулярнішими серед галицької молоді були «Сокіл», «Січ», «Луг», «Спартанки» та «Пласт» (див. *Додаток 6, 8, 10*).

Наприклад, найдавнішою спортивною організацією вважається «Сокіл». Він був створений, за чеським прикладом та статутом, – 11 лютого 1894 року. Основоположниками галицького «Соколу» стали Василь Нагірний (керівник організації) та Володимир Лаврівський (секретар). Великої популярності гурток набув починаючи з 1900 року. Дисципліна, жага до боротьби та публічні спортивні виступи приваблювали молодих людей. Жінки отримали можливість долучитися до «Соколу» вже у 1902 році, коли було створено окремий загін для жінок. У 1909 році «Сокіл» було перейменовано у «Сокіл-Батько», внаслідок похідних від «Сокола» інших спортивних організацій⁷⁴. Організація «Сокіл» давала змогу жінкам повірити в себе та активніше боротися за власні ідеї. Зокрема в одному з послань організації, учасників та учасниць заохочували бути сильними не лише тілом, а й духом: *«Життя - не забава, але обов'язок і боротьба. Хто прагне повного життя, мусить бути здатним виконувати навіть найтяжчі обов'язки та вміти перемагати в боротьбі за свою ідею»*⁷⁵. Особливістю організації був також різний спектр можливостей для

---

⁷³ Діло”, Львів, Ч. 1911р.

⁷⁴ Опис під зображенням “Урочистість на стадіоні українського “Сокола-батька”” // Центр Міської історії.

⁷⁵ ЦДАЗУ, ф.10, оп.1, 174, арк.10 (стаття “В.В.В.В.” Український сокіл. Прага, ч.5.жовтень 1934р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsdazu.archives.gov.ua/wp-content/uploads/Sokilstvo/index.html>

молоді – туризм, спортивні змагання та пожежні навчання. Однак, важливою ціллю товариства була єдність учасників та учасниць⁷⁶.

Іншим важливим гуртком, де проводили жінки дозвілля було спортивне товариство «Січ». Воно було створене у 1900 році та було спрямоване на виховання національно-свідомого та активного народу. Попередньо, «Січ» була утворена ще у 1860-х роках, однак тоді вона була організацією народовських поглядів. Жінки та чоловіки, будучи членами спортивної організації «Січ», не лише брали участь у спортивних змаганнях, а також носили традиційний український стрій з гуцульськими аксесуарами, долучалися до розбудови кооперативів та здійснювали культурно-просвітницьку діяльність⁷⁷.

Організація «Пласт» була заснована у 1911 році Іваном Чмолою. Головна мета організації – стати основою для майбутніх військових утворень: *«Наш Пласт не має бути забавкою, а з нього має зародитися рідне українське військо»*. Першими співучасниками(цями) «Пласту» стали студенти львівських вишів та учениці гімназії сс. Василянок⁷⁸.

Іншою відомою серед дівчат організацією був спортивний гурток «Спартанка». Його учасниці були гімназистки перемишльського «Руського Інституту для дівчат».⁷⁹ Назва організації була не випадкова, оскільки учениці Інституту у своїй громадській боротьбі за права та волелюбність асоціювали себе зі спартанками: *«Ми хочемо бути руськими Спартанками, щоб кожної хвили стати в обороні нашої святої віри, нашого рідного слова і нашої поручаної волі»*. Членкині часто організовували змагання з баскетболу, виходи в місто,

---

⁷⁶ ЦДАЗУ, ф.15, оп.1, 120, арк.166 зв. – 167 (Сремів М. Сокільство і спорт // Тризуб (Париж)/ 1927. Ч. 28, 3 липня. Фрагмент статті).

⁷⁷ Попелюк Р. У вишиванках і з топірцями: як товариство “Січ” виховувало патріотичну молодь. Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/u-vishivankakh-i-z-topirtsiami-ia-k-tovarisstvo-sich-vikhovuvalo-patriotichnu-molod/>

⁷⁸ Байдак М. Олена Степанів: одна з перших українських воячок. Онлайн-видання “Гендер в деталях”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/zhinky-yaki-toruyit-novi-shliachy/olena-stepaniv.html>

⁷⁹ Чеботарьов О. Опис під зображенням “Гурток Спартанка у Перемишлі” // Центр Миської історії.

демонстрації, а також активно співпрацювали з іншими спортивними гуртками⁸⁰.

У 1912 році постав Український Січовий Союз, який об'єднав у собі низка галицьких спортивних організацій. Важливою подією для учасників гуртків був Перший крайовий з'їзд у 1911р. Під час другого з'їзду відбулася демонстрація у якій взяло участь близько 12 тисяч учасників зі всіх околиць Галичини. Там були представники різноманітних спортивних організацій, які функціонували у той час⁸¹.

Спортивні організації відіграли важливу роль у громадському русі жінок. Вони давали можливість жінці бути дотичною до громадських активностей, виховували у них почуття свободи та розуміння власної ідентичності. Ба більше, саме спортивні ініціативи надихнули деяких жінок продовжити свою діяльність у військових формуваннях. Жіночі підрозділи та служіння у військових батальйонах давало змогу реалізувати ідею рівноправності, яку жінки так прагнули втілити.

Наприклад, до формування Українських січових стрільців приєдналося низка колишніх членкинь «Січі» та «Пласту». Зокрема, у 1913 році близько 30 жінок з організації «Пласт» долучилися до формування УСС - Стрільців II. З часом кількість жінок, які хотіли воювати лише збільшувалася, серед них були такі галичанки як Олена Степанів, Ірена Кузь, Софія Галечко, Ганна Дмитерко, Ольга Підвисоцька. У кожного з них були власні мотиви воювати. Дехто намагався відстоювати українську ідентичність, дехто прагнув бути на рівні з чоловіком, у декого були сімейні причини, а для декого це була одна з можливостей служити для народу та за ідею нації.⁸²

---

⁸⁰ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 149 с.

⁸¹ Опис під зображенням “Урочистість на стадіоні українського “Сокола-батька”” // Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів.

⁸² Байдак М. Втеча і повернення: українки в лавах січових стрільців.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FBaidak_Mariana%2FVtecha_ta_povennia_ukrainky_v_lavakh_Sichovykh_Striltsiv.pdf

Варто зазначити, що для багатьох жінок УСС прикладом для наслідування були польки, які активно та масово вступали у лави воїнів. У той же час, не всі українські жінки поділяли погляди вступати жінкам до військових формувань. Як, альтернативу напередодні Першої світової війни, коли тільки з'явилася загроза конфлікту, жінки зорганізувалися та вирішили створити курс для першої мед. допомоги та організацію, яка би юридично опікувалася українською спадщиною та правами. Таким чином, кожна з охочих могла долучитися до протистояння ворогу.⁸³

Підсумовуючи, жіночий рух набув масового характеру вже у 1890-х роках та продовжив викристалізовуватися до Першої світової війни. Спектр проведення суспільно-орієнтованого дозвілля для жінок був чималий: благодійна діяльність, членство в організаціях, участь у вічах та демонстраціях, гартування тіла та духа у спортивних організаціях та військових формуваннях. Така активність показує що дозвілля жінки часто було радше колективне, ніж індивідуальне. Адже окрім сімейних та виховних обов'язків, жінки прагнули себе асоціювати, також з громадськими, політичними та культурно-просвітницькими процесами на Галичині. Це у свою чергу спонукало галичанок використовувати свій вільний час у належний та продуктивний для суспільства спосіб.

---

⁸³ Степанів О. На передодні великих подій. 1912-1914рр. «Червона калина» –Львів.1930р.

РОЗДІЛ III. РОЗВАЖАЛЬНЕ ДОЗВІЛЛЯ ГАЛИЧАНОК

У цьому розділі я розглядатиму дозвілля в дещо іншому контексті. Зокрема, дозвілля буде досліджене як вільний від обов'язків час, який переплітається між собою в категоріях розважального, сімейного, суспільного та освітнього. Окрім того, жіноче дозвілля буде висвітлене як акт залученості до споживацької революції. Буде проаналізовано міський простір на основі спогадів трьох галичанок того часу: Уляни Кравченко, Осипи Бобикевич та Марії-Іванни Грушевської, оголошень та публікацій з тижневика «Неділя» і часопису «Діло» за 1911-1912 рр., а також світлин з Центру міської історії.

3.1. Урізноманітнення жіночого дозвілля наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття

Дозвілля є важливою складовою буденного життя людини. Саме від типу проведення часу залежить збалансованість та різноманітність життя. У цьому підрозділі розглядатиметься дозвілля, яке було актуальним у вирі щоденних справ жінки.

Вільний від обов'язків час особливо цінувався одруженими жінками. Часто межа між вільним та зайнятим часом стиралася, бо жінка мала низку обов'язків, які повинна була виконати, незалежно від власного дозвілля: виховання дітей, готування, прибирання. Часто жінки свій вільний час присвячували саме побутовим справам. Популярними серед одружених галичанок було вишиття, кулінарія, діяльність при церкві.

Вишиття серед галицьких жінок було популярним заняттям. Адже, це був час відпочинкового та водночас корисного дозвілля. Результат роботи - вишивку, жінки часто використовували у повсякденному житті, для прикрашання дому або ж для потреб церкви. Осипа Бобикевич у своїх спогадах ділилася, що полюбила вишивати у вільний час і мала низку вишитих речей: «Я й даліше вишиваю;

вишила до двох вікон фіранки на гарнім білім полотні, лямбрекіни. До дверей на шарім полотні портиєри. Вишилам кілька подушок декораційних»⁸⁴.

Іншим популярним заняттям була діяльність при церквах. Зазвичай це могло бути прибирання церков або ж залученість у церковний хор, релігійні організації. За чистоту церкви часто відповідала дружина або донька священника⁸⁵. Таке дозвілля важко назвати вільним часом у його повному розумінні, однак ця діяльність була важливою складовою вільного часу жінки і мала суспільний підтекст.

Чільне місце у дозвіллі жінки займало готування та випічка. Приготування їжі посідало сакральне місце для жінки, про що свідчать різноманітні переписи, які збереглися і які передавалися з покоління в покоління. Про популярність цього типу дозвілля свідчить розвиток літератури на цю тематику, особливо на початку 20 століття.

Зокрема у 1907 році видається одна з перших книг - переписів Євгенії Долошицької - Винничук «Одписки з мамцених переписов». Авторка книги була дружиною жовківського священника, брала активну участь у культурно-просвітницькому житті, а свій вільний час присвячувала кулінарії. У цьому збірнику представлені переписи рецептів її родини на зламі 19 - початку 20 століття. Особливість цієї книги полягає в її унікальних рецептах з нестандартним поєднанням одних інгредієнтів з іншими. Наприклад, до книги увійшли рецепти «фіялкового соусу», «тістечок цинамонових», «зупи мигдалевої»⁸⁶.

Іншою постаттю, яка поповнила кулінарну спадщину була Леонтиня Лучаківська. У 1910 році вона видала повністю україномовну працю по кулінарії «Домашня кухня. Як варити і печи». Ця праця була сфокусована на галичанок,

---

⁸⁴ Бобикевич О. Спогади з особистого архіву.

⁸⁵ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. с.118-119

⁸⁶ Одписки з мамцених переписов / упорядник Оксана Хмара. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2021. – 144 с.

які хочуть навчитися готувати або ж, які хочуть проводити свій вільний час покращуючи свої кулінарні навички. Там були представлені рецепти страв галицької, буковинської, єврейської, італійської, французької та інших кухонь.

Особливо велику увагу хатнім справам і, в тому числі кулінарії, приділяли жінки, коли наближалися різного роду урочистості: релігійні або національні. *«Вже близько свята, я не буду мати часу, бо мушу помагати Ольці і вже писати не буду»⁸⁷*, – писала Марія Грушевська до Ольги Мочульської, акцентуючи на тому, що їй потрібно помагати своїй служниці у підготовці до свят (ймовірно, великодніх) і бракуватиме часу на підготовку, не пишучи вже й про відпочинок. Брак відпочинку та вільного часу перед урочистостями був притаманним для галичанок.

Варто зазначити, що на розвиток жіночого дозвілля впливало низка чинників. Спектр можливостей жіночого дозвілля на Галичині почав розвиватися відповідно до емансипаційних ідей та активізації жіночого руху на Галичині. Залученість до жіночих зборів, демонстрацій, видання власного часопису, створення кооперативів знайомило жінку з новими людьми, а отже з новітніми ідеями та думками. Якщо раніше, галицька жінка свій вільний час проводила переважно у колі сім'ї або ж у супроводі батька, чоловіка, то на кінець 19 століття - початок 20 століття з'являються все більше можливостей самостійно відвідувати жіночі заходи та більше подорожувати.

У теплий сезон, жінки разом зі сім'єю часто відправлялися у сільську місцевість або ж у подорожі закордон. Існувало низка пансіонів, які надавали вільні місця для відпочинку. Наприклад, у газеті «Діло» часто рекламувався пансіонат для відпочинку у Хорватії для русинів, який приймав туристів протягом цілого року⁸⁸. Зазвичай, заможні галичани відправлялися у подорож на море до Хорватії, Італії та Словенії. Низка згадок про ці місця містяться у писемних спогадах Осипи Бобикевич, яка неодноразово згадувала про різноманітні напрямки подорожей як з чоловіком і родиною, так і самостійно.

---

⁸⁷Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові. – Львів: Видавництво: «Мульти-Арт», 2008. – 81с.

⁸⁸ Пансіонат у Хорватії. Діло (Львів). 1911.Ч.12.с.7

Зокрема, вона писала про часті відвідини Porto-Rose Pirano, яке знаходиться на сучасній території Словенії на Адріатичному узбережжі. На початку 20 століття, там часто відпочивали її родичі, а також вона бачилася з багатьма українцями: *«В «Пірано» щоденне заходила до «Porto Rose» на підвечірок. Пізналась там з Українцями. Они з Коломиї. Він професор гімн.. Обоє дуже симпатичні. Намовляли щоби я замешкала в «Porto Rose», що буде мені веселіше а теж недорого»⁸⁹. Осипа Бобикевич у подорожах по містах часто відвідувала музеї, історичні пам'ятки та церкви. Зокрема, у своїй подорожі з чоловіком до Відня, ділилася насиченою програмою екскурсій: *«Десять день ми були в Відни. Оглянули всі важні будівлі, костели, музея, опери. Поїхали на «Semmering» (уточн. Курортне місце в Австрії) та й вернулись вдоволені до хати»⁹⁰. Через подорожі особистість мала змогу ознайомитися з побутом та культурою інших народів, вивчити історію та розширювати свій світогляд, що у свою чергу спонукало до пожвавлення суспільних змін на Батьківщині.**

Осипа Бобикевич, лідерка жіночого руху у Стрию, також ділилася своїми спогадами самостійних поїздок. Наприклад, кілька місяців після смерті чоловіка у 1902 році, п. Осипа, за рекомендацією лікаря, поїхала в Хорватію, щоб полікуватися: *«Легкі у вас зовсім вилічені, слабша гортанка,— раджу на 6 неділь поїхати до "Lussin-Piccolo»⁹¹. Однак, метою поїздки також й був відпочинок, який лікар їй радив дотримуватися кожного року: *«...Відтак сказав мені: можете працювати, але раз на рік на 4 неділі треба виїхати відпочати... Так я рішилася сама поїхати до «Lussin-Piccolo»...»⁹². Осипа Бобикевич у наступні роки, регулярно їздила на море. Зазвичай вона вибирала бюджетні місця і їхала туди весною, у час коли на її думку в Галичині найгірша погода і коли найкращий час для поїздки закордон.**

---

⁸⁹ Архів Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України. Бобикевич О. Спомини. (копія рукопису).

⁹⁰ Бобикевич О. Спомини. (копія рукопису).

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

Важливою складовою жіночого дозвілля були різного роду забави, особливо бали та вечорниці. Вони часто виконували подвійну функцію, оскільки на таких урочистостях жінка мала можливість відпочити, а також бути залученою у суспільне життя. Варто зазначити, що проведення забав зазвичай було частим явищем у галицькому суспільстві. Їхнє проведення відбувалося щотижня, рідше під час великоднього посту. Вони зазвичай супроводжувалися танцями та співами і вимагали належного строю (вбрання).

Наприкінці 19 століття бали зазвичай були місцем соціальних зв'язків, політичних дискусій та зустрічей галичан. Бали бували приватними та публічними (див. *Додаток 7, 8*). Часто публічні бали були забарвлені національними та політичними інтенціями. Руський бал часто вимагав народного дрес-коду, вживання руської мови у спілкуванні. Окрім того, він супроводжувався народними руськими танцями. Часто, бали були приурочені благодійним цілям, кошти переважно збиралися для українських дітей та молоді.⁹³ У той час, організація приватних балів передбачала зібрання людей з близького кола у честь певного родинного свята.

Наприклад, Уляна Кравченко ділилася, що наприкінці 19 століття, кожного року відвідувала бал п. Гіртлерів, який організовував батько її товаришки. Зазвичай це був великий приватний захід, де були запрошені низка почесних людей: «Милі спогади про цей день, не так про танці, за котрими я ніколи не пропадала, але бували в них дійсно інтелігентні люди, окрім зі світу правників артисти та молоді літерати, репрезентанти: «Кола літерацького»⁹⁴. Пані Уляна також ділилася враженнями від спілкування та інтелектуальними дискусіями з гостями цього свята: «Розмова з ними про нові течії — напрямки в європейській літературі, хоч я більше була наукою занята, все була для мене мила. А тепер і

---

⁹³ Серета О. "Руські бали у Львові як фактор польсько- українських взаємин у Галичині кінця 40-х-60-х років 19 ст." // Вісник Львів УН-ТУ, Сер. Істор. 2007: Спец вип. С. 316-338.

⁹⁴ Кравченко У. Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2. «Спогади учительки». Накладом «Загальної книгозбірні». З друкарні Вільгельма Бравнера. Коломия. 371 -22/X 1935. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/54724>

спомини про них...»⁹⁵. Організація балів прослідковується й на початку 20 століття, зокрема у випуску «Діло» за 1911 рік згадується про «Баль українських медиків у Львові» та Великий баль Основянський у Львові у салі «Народного дому»⁹⁶.

Вечорниці були ще одним популярним типом розваг серед галичан (див. *Додаток 2*). Вони відбувалися як у містах, так і в селах. Зазвичай організаторами вечорниць були жіночі, театральні та ідеологічні товариства та організації. Відповідно до свята існував дрес-код: народний одяг або вечірні плаття для дівчат та народні або бальні костюми для хлопців. Вечорниці часто були приурочені певним святкуванням, релігійним або національним святам. Вони зазвичай відбувалися у «Народному домі». З початком пожвавлення жіночого руху, вечорниці стають все популярнішими у кінці 19 – початку 20 століття. Вечорниці були місцем знайомств, танців, співів та веселощів. Ба більше, вечорниці згуртовували русинів та спонукали молодь до оприявлення національної самоідентичності. Зокрема, на початку 20 століття поширеними були вечорниці «з танцями» та «костюмово-маскові». Відомими організаторами були: «Руська бесіда», «Общество Руських Дам», «Громада», «Жіноча громада», «Академічна кухня»⁹⁷.

Іншим популярним видом дозвілля міського простору були театри. Зокрема, у Львові вже у 1842 році було відкрито перший драматичний театр Скарбківського. Люди з усіх околиць приїжджали до Львова, щоб яскраво провести дозвілля та глянути на постановки⁹⁸. Відомим серед галичан був театр при «Руській бесіді», який активно подорожував і ставив вистави у Стрию, Станіславові, Делятині, Самборі та в низки інших містах⁹⁹. Репертуар у театрах був різний: оперети, штуки, п'єси зі співами та танцями. В основу вистав бралися

---

⁹⁵ Кравченко У. Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2. «Спогади учительки». Накладом «Загальної книгозбірні». З друкарні Вільгельма Бравнера. Коломия. 371 -22/X 1935. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/54724>

⁹⁶ Діло (Львів). 1911.Ч.9.с.8; Ч.11.с.7.

⁹⁷ Діло (Львів). 1911.Ч.1-61.

⁹⁸ Львівський театр другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Нариси з історії українського мистецтва “Ukrart story”. Науково-дослідний сектор ЛНАМ [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrartstory.com.ua/tekst-statti-35/thatre-in-lviv-second-half-xix-beginning-xx-ct.html>

⁹⁹ Діло (Львів). 1911.Ч.2.с.8; Ч.5.с.9; Ч.9.с.8; Ч.6. с.7; Ч.28. с.5-6;

твори єврейських, польських, руських та німецьких авторів. У театральних постановках та оперетах активну участь брали й жінки, зокрема серед відомих Теофілія Бачинська та Філомена Лопатинська¹⁰⁰. Окрім того відбувалася часта співпраця з наддніпрянськими акторами: М. Садовським, М. Заньковецькою. Театри ставали новаторським місцем. Жінки могли долучитися до соціального життя, насолодитися грою акторів та познайомитися з творами як українських, так й іноземних авторів. Марія Грушевська, яка у 1913 році перебувала на території Галичини, у своєму листі до Ольги Мочульської виражала своє захоплення до театру і ділилася, що планує два рази відвідати однакову виставу: «На свята приїде «Криве зеркало», я хочу піти два рази»¹⁰¹.

Про свої походи в театр писала й Осипа Бачинська: «Я в літах 16-17 бувала часами в Стрию, бувалам у Бачинських у моєї товаришкі. Як приїздив театр, то я вже з Галею заходила до театру»¹⁰².

Можна помітити, що похід в театр прирівнювався до урочистості та ставав розважальним, освітнім та суспільно-орієнтованим дозвіллям.

Схожим місцем для проведення дозвілля був театр-вар'єте «Casino de Paris» у Львові. Він був відкритий у 1909 р. У ньому відбувався широкий спектр забав: драматургія, імітація інструментів, виступи гумористів. Окрім того, там функціонував кінотеатр та ресторан, що свідчить про «Casino de Paris» як місце для проведення дозвілля галичан, зустрічей та побачень. З 1914 року там відкрито театр-водевіль і відбувалися музичні рев'ю¹⁰³.

Розвиток дозвілля також був пов'язаний з можливістю доступу до середньої та вищої освіти. Після 1895 року жінки отримали право здобувати середню освіту у ліцеях, гімназіях, школах. Окрім навчання, учениці отримували нові навички, які збагачували їхнє дозвілля та робили дівчат різносторонньо-

---

¹⁰⁰ Тижневик «Неділя» (Львів). 1912. 8 грудня, рік 2.

¹⁰¹ Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові. – Львів: Видавництво: «Мульти-Арт», 2008. – 81с.

¹⁰² Архів Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України. Бобикевич О. Спомини. (копія рукопису).

¹⁰³ Опис до фото “Сцена театру-вар'єте “Казино де парі””1910-1914 рр. Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів.

освіченими¹⁰⁴. Здобувши належну освіту, на початку 20 століття, жінки мали змогу влаштуватися на роботу і ставати фінансово незалежними від чоловіка.

Наприклад, вихованкам семінарії СС Василянок та Перемишльського інституту окрім навчання, прищеплювали любов до музики), вивчення мов, читання та спортивної діяльності (див. *Додаток 5*). Відбувалися курси співів, бальних танців та рукоділля. Дівчата мали змогу вибрати діяльність, якою вони були найбільше зацікавлені, брати участь у змаганнях та демонструвати свої навички перед публікою¹⁰⁵.

Різноманітність проведення дозвілля, також залежала від сімейного стану жінки. Уляна Кравченко довгий час самотійно себе утримувала, працюючи вчителькою початкових класів з 1881 року. Саме тому дозвілля для неї було можливістю присвятити час собі, літературі та своїм інтересам: *«Поза шкільними годинами та записуванням у щоденнику поміток, які насувалися при навчанні...я присвячувала вільні хвилини даліше тільки науці пригоди...Живу у своєму мікрокозмі, з котрого розгортається для мене все ширший та ширший овид...»*¹⁰⁶.

У своїх спогадах Уляна Кравченко писала, що найкращим способом проведення вільного часу було читання праць західних авторів, прогулянки на окраїнах села та збирання квітів: *«Книжок я мала доволі: були в мене такі автори як Фітієр, Овен, Schutze, Jäger, Дарвін Карло і Дарвін Франц ботанік та інші. У гарні соняшні дні спішу на узгір'я, розглядаюся... Околиця справді гарна. Збираю з останків осінньої фльори децю до зільників для себе і для школи»*¹⁰⁷.

Варто зазначити, що досить популярним явищем було творення української літератури починаючи ще з кінця 19 століття. Низка галицьких

---

¹⁰⁴ Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. с.140, 148, 150-151

¹⁰⁵ Опис під зображенням “Учениці гімназії Василянок”. Центр міської історії. Львів). Міський медіаархів.

¹⁰⁶ Кравченко У. Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2. „Спогади учительки“. Накладом „Загальної книгозбірні;. З друкарні Вільгельма Бравнера. Коломия.371 -22/X 1935. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/54724>

¹⁰⁷ Кравченко У. Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2. „Спогади учительки“...

авторок надсилали власні вірші та новели до різних видань та часописів з метою опублікувати їхні праці у свіжих випусках. Зокрема, у 1887 році з'явився перший жіночий часопис «Перший вінок», до реалізації якого долучилася й Уляна Кравченко¹⁰⁸. Жіноча бібліотека розширювалася все новими книгами, а українська література поповнювалася працями таких галичанок як Наталії Кобринської, Климентії Попович, Уляни Кравченко, Олесі Бажанської та інш.

3.2. Дозвілля як частина споживацької революції

Споживацька революція - ще один чинник, який вплинув на розвиток та різноманітність жіночого дозвілля. Саме феномен «споживання» часто диктував суспільству нові ідеї покупок, подарунків та проведення вільного часу. Споживацька революція активно поширилася у Європі у кінці 18 століття та активно функціонувала на зламі 19-20 століть¹⁰⁹. У містах появлялися нові товари, магазини та розваги, у той час як попит та зацікавлення до речей постійно зростали. Люди вищого прошарку суспільства прагнули спробувати новий вид дозвілля та представити речі відповідно до модних тенденцій. На активізацію споживання вплинуло кілька чинників – просвітницькі та романтичні ідеї, нові види та способи збуту товару, емансипація, а також теорія емуляції¹¹⁰.

Теорію емуляції вперше вивів норвезько-американській соціолог Торстейн Веблен. Він припустив, що основною метою споживання є репрезентація людьми свого соціального статусу. Часто люди середнього класу купляли дорогі речі, щоб у такий спосіб показати вищий рівень матеріального забезпечення. Це у свою чергу призвело до різновиду товарів та різного роду занять¹¹¹.

Наприклад на Галичині, споживацьку революцію можна помітити вже на початку 20 століття через появу магазинів, кінотеатрів, пасажів, казино та кав'ярень. У газеті «Діло» за 1911-1912рр. можна знайти оголошення про

---

¹⁰⁸ Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018.с.165

¹⁰⁹ Москалець В. Пасажі, кав'ярні та базари: жінки і простори споживання у Львові на початку ХХ ст. Серія онлайн-лекцій та дискусій "Гендерні виміри просторів модерності". Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QpmxDeIozjc&t=1011s>.

¹¹⁰ Москалець В. Курс "Споживання: глобальна історія і локальні контексти" 2020-2021рр.

¹¹¹ Phillips, Ronnie J.. "conspicuous consumption". Encyclopedia Britannica, 22 Apr. 2014, <https://www.britannica.com/topic/conspicuous-consumption>. Accessed 6 June 2022.

відкриття різних сфер послуг у Львові: перукарні-салони «Сальон, Фризиєрско-перукар. Славко Превендар виконує наймодніші жіночі фризюри»; бутики та родібні одягу «Магазин Геллера дамської конфекції (готові плаття та білизна)», «Робітня суконь на карнавал у Львові», косметологічні заклади «Цинкові ванни у Львові» та інші¹¹². Міський простір наповнювався новими закладами, професіями та можливостями. Забезпечені люди могли провести своє дозвілля по-різному.

Великої популярності серед галичанок набули львівські пасажі. Їхня активна поява прослідковується з кінця 19 – початку 20 століття. Зокрема, вже у 1893-1895 рр. було споруджено пасаж Гаусмана, у 1899-1900рр. постав відомий пасаж Міколяша (див. *Додаток 1*), у 1912 році збудували пасаж Грюнерів та інші¹¹³. Їхній розвиток будівництва тривав до початку Першої світової війни, згодом низка споруд було зруйновано або використовувалася за іншим призначенням. Особливістю таких будівель були просторі вулички для прогулянок, крамниці, кінотеатри. Відвідуючи витрачали там не лише власні кошти, а й свій вільний час.

У цей час на Галичині з'явився новий термін «фланеризм», притаманний раніше переважно французьким чоловікам і пов'язаний з появою торгових центрів. Суть фланеризму полягала у спостереженні за міським життям без поспіху та прагнень щось купити. Зокрема у Франції, звідки походить цей термін, фланер часто витрачав свій час розглядаючи вітрини, відвідуючи крамниці, але так і нічого не купуючи¹¹⁴. Подібний підхід можна побачити й серед галичанок, які часто проводили своє дозвілля spacerуючи міськими вулицями, пасажами і переодягалися у чоловічий одяг, щоб не привертати лишньої уваги. Однак, такий вид дозвілля міг реалізовуватися лише вдень, тому що пасажі мали двозначну

---

¹¹² Діло (Львів). 1911. Ч.2, с.8; Ч.4 с.2; Ч.27.с.5; Ч.13, с.7.

¹¹³ Бойченко Н. Вісім розкішних львівських пасажів. Онлайн-платформа “Фотографії старого Львова” [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/visim-rozkishnyh-lvivskyyh-pasazhiv/>

¹¹⁴ Leslie E. Flâneurs in Paris and Berlin. Histories of Leisure. (2002). United Kingdom: Bloomsbury Publishing.

функцію. Якщо вдень вони були культурним осередком міського простору, то вночі перетворювалися на місце злочинів та небезпеки¹¹⁵.

Місцем для творчого натхнення, естетики та соціальної інтеракції були цукерні. Якщо кав'ярні були відкриті лише для чоловіків, то цукерні були ідеальними для проведення жіночого дозвілля з дітьми або з подругами. Саме там жінки обмінювалися своїми ідеями, проводили жіночі зібрання та відпочивали¹¹⁶.

Різноманітність жіночого дозвілля також залежала від пори року. Особливим способом проведення дозвілля у теплий час були відвідини іподрому для спостереження за кінними перегонами (див. *Додаток 4*). Зокрема у Львові у 1843 році було споруджено перший іподром, де всі охочі могли відвідувати, ставити ставки та вболівати. Фото з Центру міської історії за 1904-1905 року відображають атмосферу тогочасного дозвілля. Зокрема можна побачити дам у супроводі служниць, чоловіків у військовій формі, австрійських чиновників, жінок з чоловіками та дітьми. Вишукані вбрання, головні убори та аксесуари свідчать про високий статус глядачів у суспільстві¹¹⁷. Це у свою чергу підтверджує той факт, що такого роду дозвілля дозволяли собі переважно жінки сімей знатного, вищого походження.

З появою кооперативів, все частіше відбувалися виставки домашнього та народного промислу. Там були представлені результати праць десятки галичанок у сфері писанкарства, килимарства, кераміки, ткацтва, гончарства та інш¹¹⁸. Зокрема, провідними організаторами подібних виставок був жіночий кооператив «Труд» на чолі з Герміною Шухевич. Окрім того, жінки могли також відвідувати ревії мод, які зазвичай організовували жіночі кооперативи. Там

---

¹¹⁵ Москалець В. Пасажі, кав'ярні та базари: жінки і простори споживання у Львові на початку ХХ ст. Серія онлайн-лекцій та дискусій "Гендерні виміри просторів модерності". Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QpmxDeIozjc&t=1011s>

¹¹⁶ Москалець В. Пасажі, кав'ярні та базари: жінки і простори споживання у Львові на початку ХХ ст.

¹¹⁷ Світлина "На львівському іподромі " 1904-1905pp. Центр міської історії. Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/3746>

¹¹⁸ Тижневик «Неділя» (Львів). 1912. Ч.3-4.

жінки могли налагодити контакти з кооператорками, ознайомитися з модними новинками та придбати собі певну річ¹¹⁹.

Коли наставала зима, то до перелічених вище занять доповнювалися нові види діяльності. Зокрема, популярним дозвіллям на Галичині у зимовий період була їзда на санчатах, на лещатах та на ковзанах. Часто представниці вищого соціального статусу відправлялися на зимові курортні місця, у той час, як інші жінки проводили зиму у місті, де існувало низка можливостей для зимових розваг. Однією з популярних була ковзанка. Фото з Центру Міської історії (див. *Додаток 3*) відображає ковзанку у Львові на ставі Собка¹²⁰. На світлині можна бачити зимовий краєвид Львова та близько 50-тьох відвідувачів ковзанки. Майже половина відвідувачів – постаті у платтях, пальтах та капелюшках, що свідчить про популярність цього дозвілля й серед жінок. Деякі з них взутті в ковзани, деякі у звичайному взутті. На ковзанці бачимо й дітей та чоловіків, що свідчить про сімейне проведення дозвілля.

Підсумовуючи, жіноче розважальне дозвілля відкриває низку особливостей галицького суспільства та міського простору того часу. Місто давало можливості для проведення вільного часу людям різного соціального прошарку. Однак, дозвілля галичанки вищого статусу суттєво відрізнялося від дозвілля жінки середнього та нижчого. Через різновиди дозвілля, можна помітити, що соціальна ієрархія була досить помітна у галицькому суспільстві. Перш за все через те, що заможна дама мали можливість часто подорожувати, відвідувати кінні перегони, записуватися на зачіски та купляти нові плаття, у той час спектр можливостей для жінок з нижчим бюджетом був значно вужчий. Залежно від пори року, типи дозвілля могли варіюватися.

Важливу роль відігравав й сімейний стан жінки. Наприклад, неodrужена дівчина мала більше часу на дозвілля поза домом: сходити в театр чи піти на забаву. У той час, як дозвілля одруженої жінки перепліталось з побутовими

---

¹¹⁹ Пасіцька О. Підприємницька діяльність галицьких жінок у першій третині ХХ ст. // Молодий вчений. Херсон: науковий дім "Гельветика", 2019. No 5 (69). С. 89–93.

¹²⁰ Світлина "Ковзанка на ставі Собка " 1904-1905рр. Центр міської історії. Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1703>

справами, які вона мусила виконати. Прогулянка на вулиці зазвичай дорівнювала виконанню обов'язків материнства, кулінарія зазвичай передбачала кінцеву мету - нагодувати сім'ю, вишиття давало змогу поновити інтер'єр у хаті. Похід на бал чи іншу урочистість для одружених галичанок було справжньою оказією.

Можна помітити, що з появою доступу освіти для жінок, галичанки стають активніше бути залученими до заходів громадського життя. Ба більше, освітні жіночі заклади, виховують у дівчат любов до музики та мистецтва, що у свою чергу знайомить дівчат з новими видами занять для проведення вільного часу.

З розвитком жіночого руху, міський простір поповнюється жіночими обличчями. З'являються кооперативи, які організують народні промисли, ревії мод. Відбуваються зібрання для жінок, поживляються жіночі дискусії, розвивається видавнича та літературна сфери.

Значний вплив на розвиток дозвілля галичанок мала споживацька революція. На Галичині з'являється нове поняття дотичне до жінок таке як «фланеризм». На початку 20 століття будується все більше нових закладів для проведення вільного часу: пасажі, кінотеатри, цукерні. Кожного тижня організуються забави, бали та вечорниці. Жінка має можливість бути залученою в їхню організацію та проведення.

На зламі 19-20 століття галичанка стає в епіцентрі суспільних нововведень. Дозвілля жінки могло виконувати одразу кілька функцій: сімейного, освітнього, розважального та громадського. Це у свою чергу дає змогу поглянути на динаміку жіночого руху та емансипації. Той факт, що жінка стає співучасницею та співорганізатором різноманітного типу дозвілля свідчить про значні суспільні зрушення та трансформації у галицькому суспільстві.

ВИСНОВКИ

Жіноче дозвілля променисто відображає основні квестії суспільства того часу. Галицьке консервативне середовище часто диктувало жінці її місію та місце у суспільстві. До 90-х років 19 століття роль жінки асоціювалася перш за все з сімейним добробутом, вихованням дітей та прибиранням. Як результат, основним прагненням галичанки стає вигідно вийти заміж та побудувати сім'ю. Жінки одружуючись та переймаючи прізвище чоловіка, відповідали за авторитет сім'ї. Саме тому жінки часто жертвуючи вільним часом, допомагали чоловікові у його професійній реалізації. Максимум, до чого мала доступ жінка у суспільному житті - це організувати зустрічі та благодійні заходи.

Таким чином, не маючи можливості реалізуватися у публічному просторі, жінки намагалися зарекомендувати себе у приватному. Домашня хата показувала перш за все працелюбність господині, а лише тоді статус та забезпеченість родини. Велику увагу галичанки приділяли кулінарії та підготовці до свят. Власне тому, дозвілля жінки часто поєднувалося з низкою хатніх та материнських обов'язків. Зокрема, популярними було вишиття, прогулянки з дітьми та прибирання.

У галицькому суспільстві побутувала традиційна модель позиціонування жінки та чоловіка. Вона створювала дисбаланс можливостей та нерівномірно розділяла жіночий та чоловічий потенціал. Зокрема, значну відмінність можна помітити у можливостях професійної реалізації для жінок та чоловіків. Жінка залежала від чоловіка, сім'ї та суспільної думки. Як в юридичному, так й в практичному плані.

У той же час, з 1870-х активно піднімається жіноче питання плеядою таких інтелектуалів, як Михайло Драгоманов, Наталія Кобринська, Іван Франко, Михайло Павлик та інш. Це у свою чергу сприяє переосмисленню ролі жінки та зародженню жіночого громадського руху. Жіноча громадська діяльність набуває свого розквіту вже у 1890-х роках і активно розвивається на початку 20 століття.

Співпраця з наддніпрянськими культурними та громадськими діячами спонукає до видання першого жіночого альманаху та розвитку жіночої

літератури. Окрім того, галицькі жінки все частіше комунікують з польськими та чеськими діячками, які стають прикладами для наслідування. Як результат, жіноче дозвілля все більше розширюється. Жінки беруть участь у жіночих зібраннях, організують демонстрації, лекції та пишуть статті у газетах щодо жіночого питання. У суспільстві появляється новий образ жінки - патріотки.

На початку 20 століття, жіноче дозвілля набуває все нових форм. Знаменною подією була залученість жінок до спортивно-виховних організацій, які вчили жінок боротися за власну ідею. Зокрема, дівчата залучалися до таких організацій як «Сокіл», «Січ», «Спартанки», «Пласт». Такі організації виховували жінок у патріотичному дусі та робили жінок сильнішими не лише фізично, а й ментально. Таким чином, у низки освітніх закладів для жінок з'явилися спортивні дисципліни, де молоді дівчата могли з користю проводити свій вільний час. Участь в них свідчить про опанування жінками спортивного дозвілля та можливість проявляти себе також у спортивних змаганнях. Ба більше, спортивно-виховні організації послужили добрим стимулом для об'єднання напередодні Першої світової війни. Знайомства та колективний дух колишніх учасниць організацій дали змогу жінкам об'єднатися і створити осередки для надання першої медичної допомоги, а найбільш сміливі записалися до лав військових формувань.

На розвиток жіночого дозвілля, вплинула також й споживацька революція, яка посприяла відкриттю пасажів, кінотеатрів, перукарень та магазинів. На початку 20 століття міське життя було переповнене вечорницями, балами, танцями, про що свідчить щоденний дайджест подій у газеті «Діло» та тижневику «Неділя» за 1911-1912 рр. Жіночі товариства часто ставали організаторками масштабних урочистостей та зібрань. На початку 20 століття можливості проведення дозвілля часто залежали від сімейного та матеріального статусу жінки. Одружена жінка із забезпеченої сім'ї могла відправитися на курорт, відвідати кінні змагання або піти на ревії мод, які організовували жіночі кооперативи. У той час, неодружена жінка з менш забезпеченої сім'ї взимку могла

піти кататися на лещатах або на ковзанах, а влітку піти на прогулянку або ж зустрітися з іншими галичанками у цукерні.

Дозвілля галичанок було значно більшим ніж просто вільний час. Воно відображало їхній вибір та висвітлювало їхні пріоритети та інтереси у той час. Можна помітити, що вибір жінки часто був у сторону свободи та рівноправності. Жінка прагнула реалізуватися, якщо не у громадському, то у родинному житті. Попри те, що спочатку низка жінок були не готові відкрито наслідувати емансипаційні ідеї, їхній вибір та проведення вільного часу вказує на прагнення бути свідомими та освіченими громадянками і водночас гідно служити суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Бобикевич О. Спомини. (копія рукопису).
2. ЦДАЗУ, ф.10, оп.1, 174, арк.10 (стаття «В.В.В.В.» Український сокіл. Прага, ч.5.жовтень 1934р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsdazu.archives.gov.ua/wpcontent/uploads/Sokilstvo/index.html>
3. ЦДАЗУ, ф.15, оп.1, 120, арк.166 зв. – 167 (Єремієв М. Сокільство і спорт // Тризуб (Париж)/ 1927. Ч. 28, 3 липня. Фрагмент статті).
4. Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів. Світлина «Учениці гімназії василіянок» 1908-1910рр. (Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1729>). Світлина «Ковзанка на ставі Собка» 1904-1905рр. (Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1703>). Світлина «На львівському іподромі» 1904-1905рр. (Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/3746>). Світлина «Кінотеатр «Уранія» в пасажі Міколяша» 1901-1907рр. (Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/4665>).
5. «Діло» (Львів): 1911-1912.
6. «Неділя» (Львів): 1912.
7. Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських / Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові. – Львів: Видавництво «Мульти-Арт», 2008. – 152 с.
8. Лучаківська Л. Домашня кухня. Як варити і печи. Ч. 1 – Старокраєва. Накладом «Канадійського Фармера» с.103 Вінніпег. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/luchakivska-l-domashnya-kuhnya-abo-yak-varyty-i-pechy-ch-1-starokrayeva/>
9. Одписки з мамцених переписов / упорядник Оксана Хмара. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2021. – 144 с.

10. Отповідь на «второе письмо» г. Українця // Друг. 1876. 15 (27) квітня. Ч.8. С. 128
11. Українець (М. Драгоманов). Второе письмо в редакцию «Друга» // Друг (Львів). 1876. 1 (13) березня. Ч.5. С.79.

Література:

1. Андрусак І. Ідея гендерої рівності у поглядах Михайла Драгоманова// Фундаментальні проблеми держави і права / Вісник ХНУВС. 2014. No 1 (64).
2. Байдак М. Втеча і повернення: українки в лавах січових стрільців.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FBaidak Mariana%2FVtecha ta povernennia ukrainky v lavakh Sichovykh Striltsiv.pdf](https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FBaidak%2FMariana%2FVtecha%2Fta%2Fpovernennia%2Fukrainky%2Fv%2Flavakh%2FSichovykh%2FStriltsiv.pdf)
3. Байдак М. Олена Степанів: одна з перших українських воячок. Онлайн-видання «Гендер в деталях». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/zhinky-yaki-toruyit-novi-shliachy/olena-stepaniv.html>
4. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України. 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 520 + 20 іл.с.
5. Бойченко Н. Вісім розкішних львівських пасажів. Онлайн-платформа «Фотографії старого Львова» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/visim-rozkishnyh-lvivskyh-pasazhiv/>
6. Брода А. Попри все, вони феміністки .– Із чого починалася жіноча емансипація на Галичині. Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/popri-vse-voni-feministki-iz-chogo-pochinalasia-zhinocha-emansipatsiia-na-galichini/>

7. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). - Київ: Критика, 2006. - 632 с
8. Клименко Н. До питання українського жіночого руху Галичини початку ХХ ст. в епістолярії Насті Грінченко (на матеріалі листів Насті Грінченко до батьків) // Science and Education a New Dimension // Humanities and Social Sciences, V(22), I.: 131, 2017
9. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки: У 100 річчя з дня народин. — Вінніпег, 1956. — 154 ст.
10. Кобченко К. А. Жіноча громада // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL:https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18143 (дата перегляду: 30.05.2022)
11. Кравченко У. Із записок учительки. Накладом «Загальної книгозбірні». З друкарні Вільгельма Бравнера. Коломия. 371 -22/X 1935. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/54724>
12. Кравченко У. Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2. «Спогади учительки». Накладом «Загальної книгозбірні». З друкарні Вільгельма Бравнера. Коломия. 371 -22/X 1935. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/54724>
13. Львівський театр другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Нариси з історії українського мистецтва «Ukrart story». Науково-дослідний секор ЛНАМ [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrartstory.com.ua/tekst-statti-35/thatre-in-lviv-second-half-xix-beginning-xx-ct.html>
14. Москалець В. Курс «Споживання: глобальна історія і локальні контексти» 2020-2021pp.
15. Москалець В. Пасажі, кав'ярні та базари: жінки і простори споживання у Львові на початку ХХ ст. Серія онлайн-лекцій та дискусій «Гендерні

- виміри просторів модерності». Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=QpmxDeIozjc&t=1011s>
- 16.Павлюх М. Жіночий рух в Галичині. Українські визначні жінки.Серія історична. № 2 (116), 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://nz.lviv.ua/archiv/2014-2/15.pdf>
- 17.Пасіцька О. Підприємницька діяльність галицьких жінок у першій третині ХХ ст. // Молодий вчений. Херсон: науковий дім «Гельветика», 2019. No 5 (69). С. 89–93.
- 18.Попелюк Р. «Сокіл»: тренував тіло, а виховував український дух. Мультимедійна онлайн-платформа «Локальна Історія».[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/sokil-trenuvav-tilo-a-vikhovuvav-ukrayinskii-dukh/>
- 19.Попелюк Р. У вишиванках і з топірцями: як товариство «Січ» виховувало патріотичну молодь. Мультимедійна онлайн-платформа «Локальна Історія». [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://localhistory.org.ua/texts/statti/u-vishivankakh-i-z-topirtsiami-iaak-tovarisstvo-sich-vikhovuvalo-patriotichnu-molod/>
- 20.Середа О. «Руські бали у Львові як фактор польсько- українських взаємин у Галичині кінця 40-х-60-х років 19 ст.» // Вісник Львів УН-ТУ, Сер. Істор. 2007: Спец вип. С. 316-338.
- 21.Степанів О. На передодні великих подій.1912-1914рр. «Червона калина»– Львів.1930р.
- 22.Франко І.Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. – К.: Наукова думка, 2008 р., т. 53, 560 – 565 ст.
- 23.Чеботарьов О. Опис під зображенням «Гурток Спартанка у Перемишлі» // Центр Міської історії.
- 24.Черченко Ю.А.Шептицький Андрей // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Sheptytskyj_A

25. Черчович І. Вдома але без дому: служниці в родинях української інтелігенції Галичини зламу ХІХ – ХХ століть [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/cherchovych-domestic-service>
26. Черчович І. Емансипаційні ідеї консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу ХІХ – ХХ ст. // Українські жінки у горнилі модернізації / За заг ред. О. Кісь; учасники проекту : О. Бежук, М. Вороніна, М. Гавришко, М. Дядюк, та ін. — Харків : КСД, 2017. — 304 ст.
27. Черчович І. Подружні зради в галицьких сім'ях кінця ХІХ – початку ХХ століття. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/cherchovych-galicia-adultery>
28. Черчович І. Професійна реалізація жінок кінця ХІХ – початку ХХ століття: на прикладі українського суспільства Галичини // Новітня доба. - 2013. - Вип. 1. - 7-18 ст. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/novdob_2013_1_4
29. Fisher, Kimberly & Gershuny, Jonathan. (2001). Leisure in the UK Across the 20th Century. Institute for Social and Economic Research, ISER working papers.
30. Leslie E. Flâneurs in Paris and Berlin. Histories of Leisure. (2002). United Kingdom: Bloomsbury Publishing.
31. Phillips, Ronnie J.. «conspicuous consumption». Encyclopedia Britannica, 22 Apr. 2014, <https://www.britannica.com/topic/conspicuous-consumption>. Accessed 6 June 2022.
32. Scott, Joan W., and Louise A. Tilly. «Women's Work and the Family in Nineteenth-Century Europe». Comparative Studies in Society and History, vol. 17, no. 1, 1975, pp. 36–64. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/178370> Accessed 8 Jun. 2022.
33. Himka John-Paul. Young Radicals and Independent Statehood: The Idea of a Ukrainian Nation-State, 1890-1895. Source: Slavic Review, Vol. 41, No. 2

(Summer, 1982), pp. 219-235 Published by: Stable URL:
<http://www.jstor.org/stable/2496340>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Світлина «Кінотеатр «Уранія» в пасажі Міколяша» 1901-1907рр.¹²¹

¹²¹ Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

Запрошення на «Вечерниці з Таньцями» у Стрию, 5 жовтня 1905р.¹²²

Товариство „Руске Касино“ в Стрию

уряджує

В ЧЕТВЕР ДНЯ 5. ЖОВТНЯ 1905 р.

В САЛІ НАРОДНОГО ДОМУ

Вечерниці
з Таньцями

на котрий маємо честь запросити Вашу достойність з родиною.

КОМІТЕТ.

Стрій для пань вечерковий, для панів балевий.

Вступ за запрошенем від особи 3 К. Від родини (4 осіб) 10 К.
Галерия 2 Кор.

Початок о годині 8. вечером.

Дечатня А. Ольборіх в Стрию.

¹²² Особистий архів.

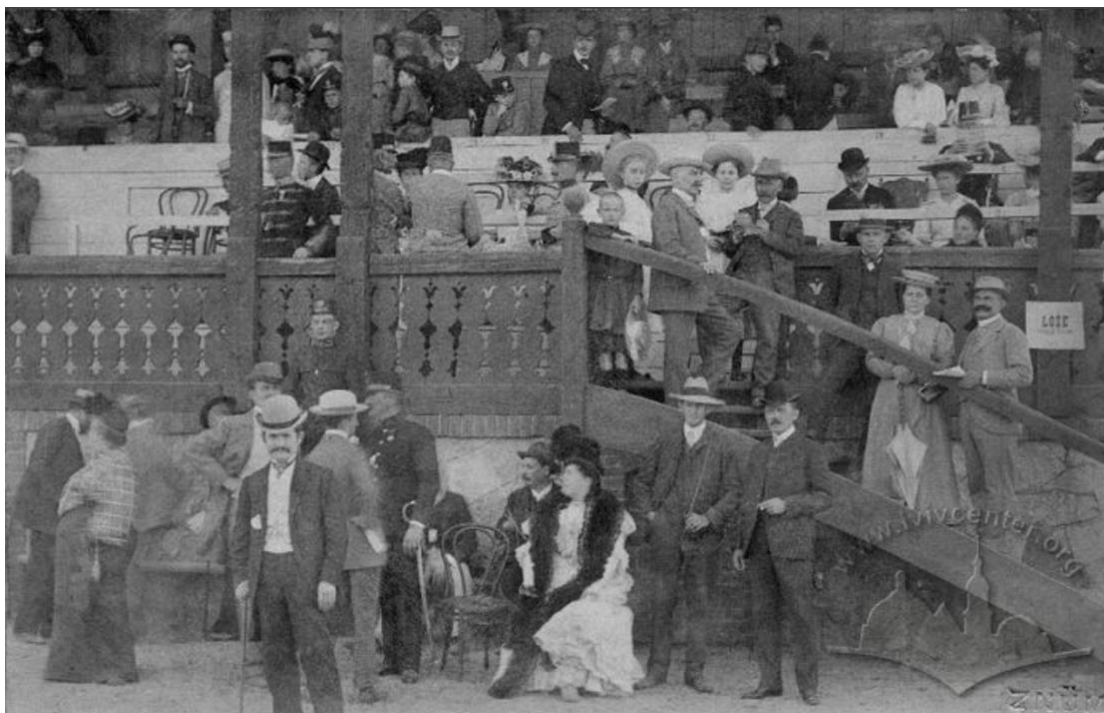
---

¹²³ Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1703>

Додаток 4

Світлина «На львівському іподромі» 1904-1905рр.¹²⁴

Додаток 5

Світлина «Учениці гімназії василянок» 1908-1910рр.¹²⁵

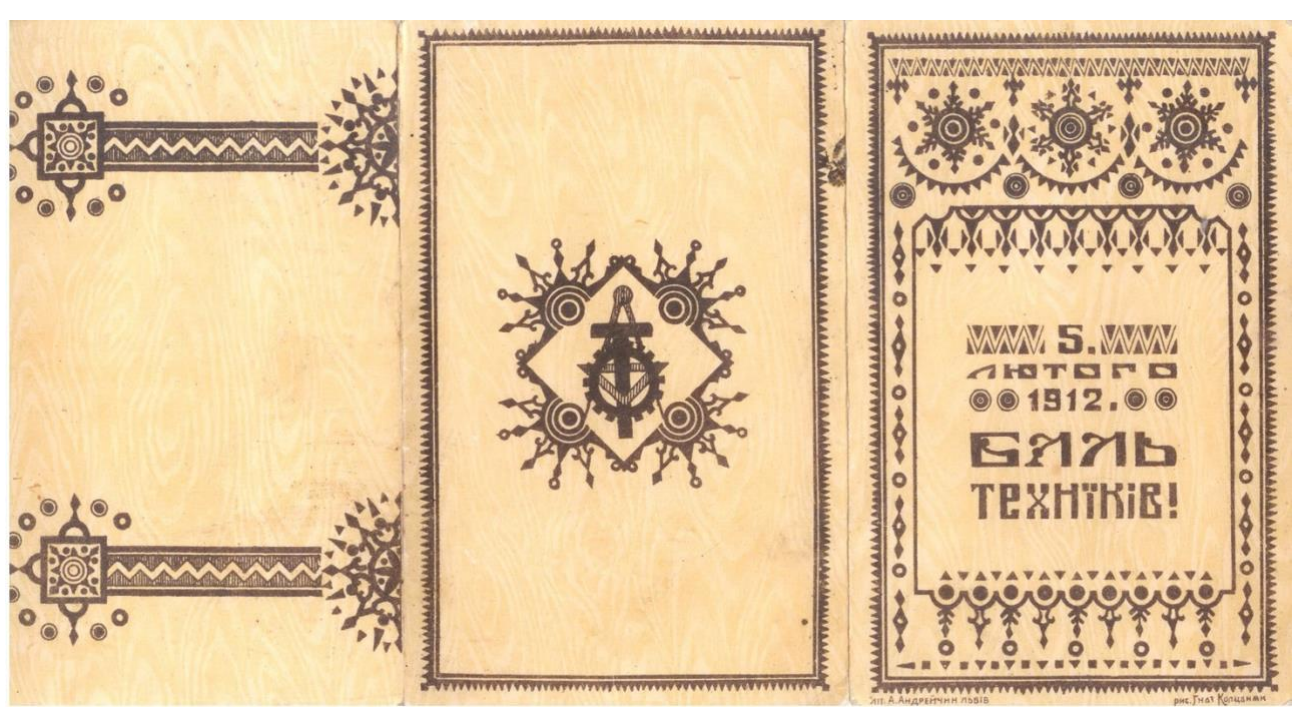
¹²⁴ Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/3746>

¹²⁵ Центр міської історії (Львів). Міський медіаархів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1729>

---

¹²⁶ Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/sokil-trenuvav-tilo-a-vikhovuvav-ukrayinskii-dukh/>

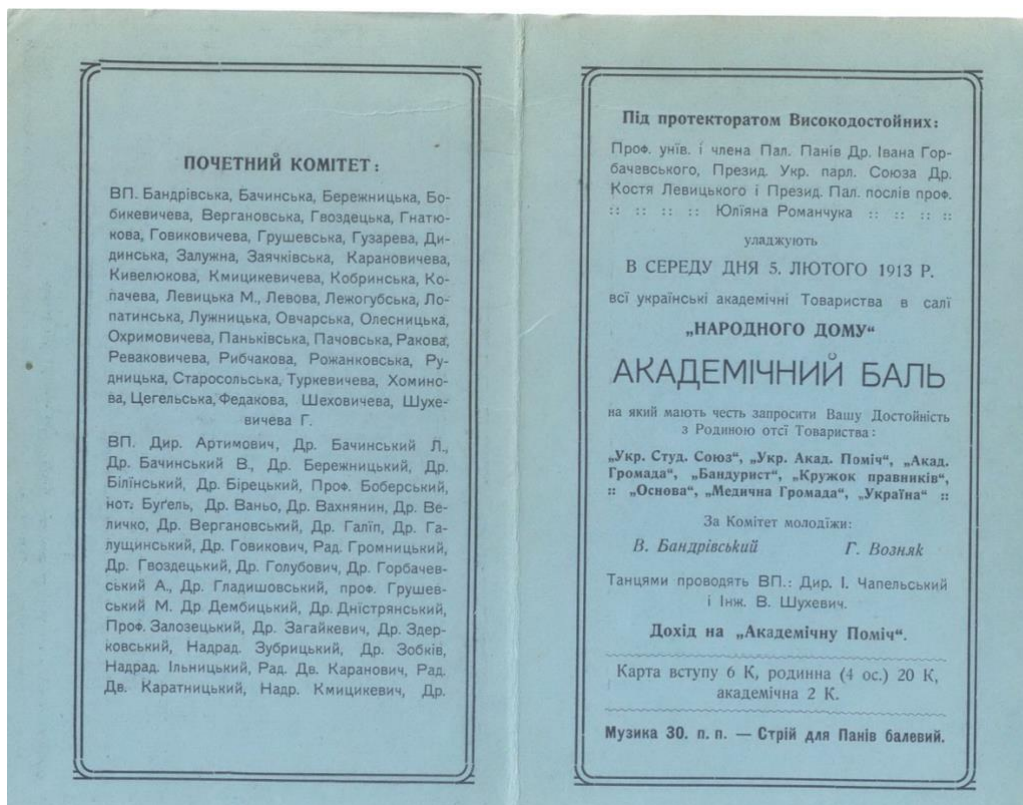
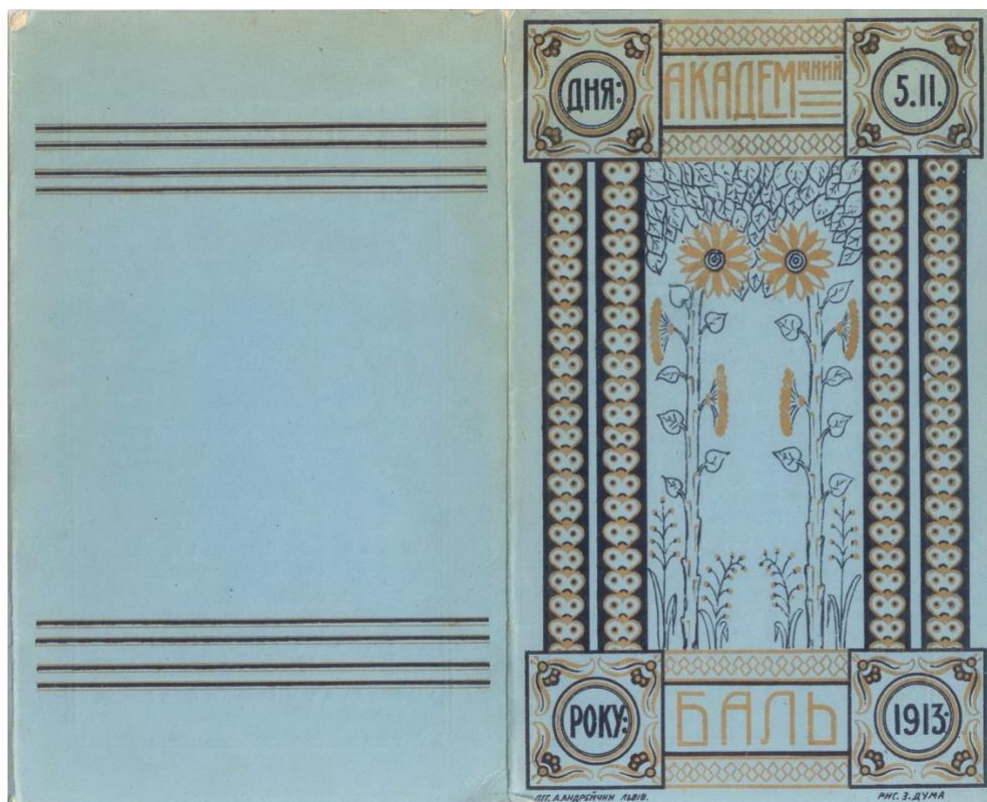

¹²⁷ Особистий архів.

---

¹²⁸ Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/sokil-trenuvav-tilo-a-vikhovuvav-ukrayinskii-dukh/>

¹²⁹ Особистий архів.

«Крайовий Шевченківський здви́г» у Львові, 24 червня 1914р.¹³⁰

---

¹³⁰ Мультимедійна онлайн-платформа “Локальна Історія”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/sokil-trenuvav-tilo-a-vikhovuvav-ukrayinskii-dukh/>